

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 14 (2024/Kış), ss. 101-145.

Geliş Tarihi: 1 Şubat 2024
Kabul Tarihi: 26 Mart 2024

Araştırma Makalesi/Research Article*

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Kurtuluşa (30 Ekim 1918 - 9 Eylül 1922) İzmir'de Sanat, Kültür Etkinlikleri**

Efdal SEVİNÇLİ***

Zeki Arıkan Ağabeyin anısına, emeklerine saygıyla...

Öz

Mondros Antlaşması Osmanlı Devleti'nin işgalinin, parçalanışının kararmıdır. İzmir, bitmeyen savaşların acılarını yaşarken "Müslüman Türklerin" moral değerlerinin altüst olduğunu, bir çöküntü içinde yaşadıklarını biliyoruz. Mehmet Rauf, Halâs [Kurtuluş] (1929) romanına, dört yıl boyunca ticarete kapalı olan İzmir limanına, Mondros sonrasında gelen gemilerin kentte yarattığı heyecanı anlatarak başlar. II. Meşrutiyet'in ülkede yarattığı özgürlük ortamına koşut İzmir'de, çoğu amatör olsa da çok canlı bir tiyatro yaşamının olduğunu biliyor, İzmirli gençlerin, örneğin "İzmir Heveskârân Heyet-i Temsilîyyesi"nin tiyatro sanatını canlandırmak için çabalarını unutmuyoruz. I. Dünya Savaşı'yla, işgale giden süreçte Türk nüfusun, tiyatroya, eğlenceye, kültürel etkinliklere ilgilerinin zayıfladığı, gazetelerdeki duyuruların, reklamların azalışından kolayca anlaşılıyor. Mondros Antlaşması günlerinde, İzmir'in kültürel yaşamında, ilk çatışma, Hukuk-ı Beşer / Hasan Tahsin ile Köylü / Mehmet Refet arasında "kadınların tiyatroya gidişleri konusunda olur. İşgalden sonra, ilk sayısı, 17 Mayıs 1919 günü çıkan Ahenk

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Bu araştırma İzmir'in 100 Yılı Sempozyumu'nda (15-16-17 Aralık 2022) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

*** Dr., DEÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Tiyatro Bölümü'nden emekli, (sefdal@gmail.com), (Orcid: 0009-0006-9373-6739).

gazetesi, “Yunan Kuvve-yi İşgâliyyesi Kumandanının Ahâlîye Tebligâtıdır” ve “Emr-i Yevmi” bildirimleriyle güne başlarken işgalde ölenlerin, tutuklananların haberleriyle sürer. Mart 1920’ye kadar 10 ay boyunca, yaşanan acıların bir yansıması olarak “müslüman mahallelerde” tek bir tiyatro etkinliğinin duyurusu gazetelerde görülmez. Mart 1920’den 9 Eylül 1922’ye değin de “izin verilen etkinlikler” gerçekleştirilir. Bu süreçte, sinema salonlarının ve film gösterilerinin dünyadaki gelişimine koşut İzmir’de de film gösterilerinin hızla çoğaldığını, merakla birlikte film gösterilerine dikkat çekici bir yönelimin başladığını görüyoruz.

Anahtar Kelimeler: İzmir, İşgal, Basın, Kadın ve Tiyatro, Tiyatro Heveskârları, Sansür, Sinema, Kurtuluş Savaşı

From the Armistice of Mudros to the Days of Occupation (October 30, 1918 - September 9, 1922) Art and Cultural Activities in Izmir

Abstract

The Treaty of Mudros is the decision that led to the occupation and fragmentation of the Ottoman Empire. While İzmir is experiencing the pain of never-ending wars, we are aware that the moral principles of 'Muslim Turks' fell apart, and they lived in a horrible condition. Mehmet Rauf initiates his novel 'Halas' (Salvation) (1929), by portraying the excitement stirring in İzmir when ships finally arrived, following a four-year period during which the port of Izmir remained closed to trade due to the Treaty of Mudros. Parallel to the liberating atmosphere created by the Second Constitutional Era within the country, we know that there was a vibrant theatrical environment in İzmir, consisting chiefly of amateur endeavors, and we do not forget the attempts of the youth, such as “İzmir Heveskârân Heyet-i Temsiliyyesi” to stimulate the art of theater. However, it can be easily recognized from the decline of the announcements and advertisements in newspapers that Turkish population’s interest in theater, entertainment, and cultural activities waned with the outbreak of the World War I and the period that followed eventually resulted in occupation. During the days of the Treaty of Mudros, the initial dispute in İzmir’s cultural life was regarding the issue of “women’s going to the theater” between Hukuk-ı Beşer / Hasan Tahsin ile Köylü / Mehmet Refet. Following the occupation, Ahenk newspaper, whose first issue was published on May 17, 1919, started the day with announcements including “The Declaration to the Public by the Commander of the Greek Occupation Forces” and “Daily Order”, continuing with the news of the people brutally murdered and detained during the occupation. Until March 1920, throughout a ten-month period, as an illustration of the pains suffered, not even one single theatrical activity in the “Muslim districts” was announced in the newspapers. Only “permitted activities” took place between March 1920 to September 9, 1922. During this process, we

observe a significant increase in film screenings in İzmir parallel to the developments of movie shows&theaters in the world, and a notable tendency towards movie shows.

Keywords: İzmir, Occupation, Press, Women and Theater, Theater Enthusiasts, Censorship, Cinema, War of Independence

Giriş

İzmir'in işgal sürecindeki kültür ve sanat etkinliklerinin araştırılmasındaki en önemli engel İzmir özelindeki bütün araştırmaların / araştırmacıların da temel kaynakları olan gazetelerin ve dergilerin tam bir koleksiyonunun bulunmamasıdır. Bu durum çalışmaları doğal olarak çok eksik bırakıyor.¹

Bu çalışmada Mondros Ateşkes Antlaşması'nın (30 Ekim 1918) yarattığı ortamdaki başlayıp İzmir'in işgalinden (15 Mayıs 1919) Kurtuluş Savaşı'nın zaferini de perçinleyen kurtuluş gününe (9 Eylül 1922) değin İzmir Milli Kütüphanesi'nde bulunan [<https://www.apikam.org.tr>] gazetelerimize yansıyan tiyatro, sinema gösterileriyle dönemin diğer kültür sanat etkinlikleri değerlendirilmektedir. İzmir'de yayımlanan, çalışmamızın da temel kaynağını oluşturan Türkçe gazeteleri² belirterek değerlendirmelerimize³ geçebiliriz:

¹ Zeki Arıkan, **İzmir Basın Tarihi (1868-1938)**, İzmir, EÜ Edebiyat Fakültesi. Yayını, 2006.

Zeki Arıkan, "Köylü Gazetesi Ve İşgal", **Atatürk Yolu**, 2, 1988, ss.187-20

Zeki Arıkan, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918 / 8 Eylül 1922)**, Ankara, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1989.

Efdal Sevinçli, **İzmir Basın Tarihi / Gazeteler**, İzmir, İBB Kent Kitaplığı, 2019.

² Mütareke ve İşgal sürecinde, İzmir'de Türkçe yayımlanan gazeteler:

1- **Ahenk** [21 Şubat 1895 - 2 Ocak 1930]

2- **Köylü** [21 Ağustos 1908 - (-?) Eylül 1922]

3- **Anadolu** [7 Aralık 1911-11 Mayıs 1919]

4- **Duygu** [Temmuz 1918 - 11 Mayıs 1919]

5- **Müsâvât** [(-?) 1918 - 30 Temmuz 1919 / 12 Ekim 1920 - (?)]

6- **İslahât** [10 Kasım / Aralık 1918 - 8 Eylül 1922]

7- **Hukuk-ı Beşer** [11 Kasım 1918 - -?- Mayıs 1919]

8- **Sulh ve Selâmet** [3-24 Ocak 1919]

8- **Sadâ-yı Hak** [24 Mayıs 1919 - 30 Haziran 1924 / 17 Mart 1925]

9- **Şark / Yeni Turan** [(-?) Eylül 1919 - (-?) Aralık 1923] [(-?) Şubat 1922 -Temmuz 1924]

10- **İzmir'e Doğru (Balıkesir)** [16 Kasım 1919 - 27 Haziran 1920]

³ İşgal yıllarında İzmir'de, Fransızca, Rumca, Ermenice, Ladino vb. dillerinde yayımlanan gazetelerin de koleksiyonları yok. Farklı kaynaklarda bulunan kimi örnek sayılarını da ulaşım güçlüğü nedeniyle konumuz açısından değerlendiremedim.

I- Mondros Antlaşması Günleri - 30 Ekim 1918 -15 Mayıs 1919:

I. Dünya Savaşı'nın sonunda, İtilâf Devletleriyle imzalanan Mondros Antlaşması (30 Ekim 1918), Osmanlı Devleti'nin işgalini ve parçalanışını getirir. İzmir, savaş koşullarının bütün acılarını yaşarken Osmanlı toplumunun, özellikle Müslüman Türk nüfusunun moral değerlerinin altüst olduğunu, psikolojik bir çöküntü içinde yaşadığını biliyoruz. Mehmet Rauf, Halâs [Kurtuluş](1929) romanının başında, Mondros Mütarekesi'yle görünüşte savaşın, korkunun bittiğini düşünen halkın yaşamını, "16 Kasım 1918, Çarşamba günü İzmir'de" başlığıyla şöyle anlatır:

*"..... Mütareke ilân edileli daha ancak beş gün olmuştu. Savaşın devam ettiği dört senedir seyr ü sefere kapalı kalan İzmir limanı esasen gelen giden gemilerle yaşayan bütün şehir halkını gemi dumanına bile hasret bırakmıştı. Bunun için sabah limanın ağzında uzaktan iki gemi dumanı görüldüğü zaman bu müjde hemen şehrin her köşesine süratle yayılmış ve her bucaktan meraklılar kadın erkek koşmaya ve rıhtıma üşüşmeye başlamışlardı. Herkes gemilerin hangi memlekete ait olduğunu ve limana ne gibi eşya getirdiğini merak ediyor, birbiri ile hararetili hararetili bahis tutuşanlar oluyordu....."*⁴

Yüzyıllardır Osmanlı'nın deniz ticaretinin can damarı olan İzmir limanının, I. Dünya Savaşı sırasında, dört yıl boyunca gemilerin giriş çıkışına, ticarete kapalı oluşunu bugün kaç İzmirli biliyor? Karaburun'dan Çanakkale'ye denizlerimizden İtilaf güçlerinin, İngiltere'den Fransa'ya savaş gemileriyle kuşatıldığını, I. Dünya Savaşı boyunca da İzmir körfezine hemen hiç bir ticaret gemisinin giremediğini unutmamalıyım. Ben de uzun yıllar önce, fakülte günlerimde, Halâs'ı okuduğumda, Mehmet Rauf'un, limana giren bir gemiyi görmek için sahile koşturan İzmirliyi anlatışıyla bu gerçeği öğrendim... İşte "can damarı" kesilmiş İzmir limanında yaşanan bu sessizliğe, gözdağı için İngiliz gemilerinin bombaladığı, dış dünya ile bağı kesilen bir kapalı şehir olarak bütün yoklukları, acılarla yaşadı.⁵

II. Meşrutiyet'in yarattığı özgürlük ortamında, İzmir'de, çoğu amatör de olsa birbiri ardına kurulan tiyatro topluluklarının yanında İstanbul'dan, yurtdışından turneye gelen toplulukların gösterileriyle oldukça canlı bir sanat yaşamının olduğunu biliyoruz.⁶ I. Dünya Savaşı'nda, işgal koşullarında yaşayan,

⁴ Mehmet Rauf, **Halâs (Kurtuluş)**, İstanbul, T. İş Bankası Yayını, 1998, ss.15-16.

⁵ Kemal Arı, "Birinci Dünya Savaşında İzmir Limanı ve Bombardımanı", **Bütün Dünya**, Nisan 2017.

Alper Bakacak, "I. Dünya Savaşı'nda İzmir Bombardımanı (5-9 Mart 1915)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIX, Özel Sayı: İzmir'in İşgali (2019), ss. 5-27.

⁶ Efdal Sevinçli, **İzmir'de Tiyatro**, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994, ss.24-51.

yurdu elinden alınan, yarın ne olacağını bilmeden yaşama savaşı veren Müslüman Türk nüfusun, bir kültür olarak, sanata, eğlenceye ilgi göstermediğini, dönemin gazetelerindeki tiyatro gösterilerine ilişkin haber ve reklamların azlığından anlayabiliriz.

İşgal öncesinde çeşitli amatör grupların gösterileri yanında örneğin Eylül 1918'de, Mardiros Mınakyan'ın yönetiminindeki Osmanlı Dram Kumpanyası'nın İzmir'e turneye geldiğini, Ocak 1919 ortalarına değin oyunlarıyla, İzmir'in tiyatro yaşamına biraz olsun canlılık getirdiklerini görürüz: ⁷

"Kordonda İzmir Tiyatrosu'nda Osmanlı Dram Kumpanyası Mınak Efendi İdaresinde: Teşrin-i evvelin 18. perşembe günü akşamı saat 9.30'da umûma ve ertesi cuma günü saat 2'de hanımlara: Birinci defa olarak Arabe Jan - Hissî, feci dram, perde:6. Mev-kiler numaralı olduğundan temâşâ-gîrânın biletlerini vaktiyle gişeden almaları rica olunur. Fiyatlarda tenzilât yapılmıştır. Aynı oyun cuma günü akşamı Çayırlihahçe'de [Melez] Tiyatrosu'nda vaz'-ı sahne edilecektir. Tafsilât el ilânlarındadır." ⁸

İzmir'e/Anadolu'ya turne yapan toplulukların ekonomik nedenlerle çoğu kez tam kadroyla yola çıkmadıklarını, özellikle küçük roller için turne kentindeki tiyatrocuları, heveslisi gençleri sahneye çıkardıklarını biliyoruz.⁹ Mınakyan da savaş koşullarında İzmir'e gelince, İzmirli tiyatroseverlerin ilgisiyle karşılaşır, kadrosuna İstanbul'dan yeni oyuncular getirterek oyun dağarcığını zenginleştirirken Heveskârân Heyeti'yle de oyunlar oynayıp onların sahne deneyimlerine de destek olur:

*"Şeytan / Muhayyir-ül-ukûl, hayret-efzâ, kubbe-yi reyî / Piyes 5 perde 2 tablo / Perşembe günü akşamı sekizbuçukta beğlere ve ertesi Cuma günü 2'de hanımlara Mınak Efendi Kumpanyasıyla Heveskârân Hey'eti tarafından verilecek işbu fevkâlâde müsâmereye mahsûs biletler şimdiden Beğler Sokağı'nda İkbâl ve Çivici Hamâmında, İslâm Kütüphanesi'nde ve Başdurak'da İhtiyât Zâbitânı Ticarethânesi'nde satılmaktadır. Ballet, Raks ve Danslar."*¹⁰

Ö. Faruk Huyugüzel, " II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar İzmir'de Tiyatro", **İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar**, İzmir, İBB Kent Kitaplığı, 2004, ss.79-107. Özlem Nemutlu, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İzmir'de Tiyatro**, İzmir, İBB Kent Kitaplığı, 2011, ss.37-158.

⁷ Efdal Sevinçli, **İzmir'de Tiyatro**, ss.37-38.

Nesim Ovadya İzrail, **Osmanlı ve Türkiye Tiyatrosunda Şahinyanlar**, İstanbul, bgst Yayınları, 2018, ss.76-83.

⁸ **Ahenk**, 17 Teşrin-i evvel [Ekim] 1918, Çarşamba.

⁹ H. Kadri Alpman, **Ahmet Fehim Bey'in Hatıraları**, İstanbul, Tercüman 1001 temel Eser, 1977, ss.123-126.

¹⁰ **Müsâvât**, 8 Kânûn-i sâni [Ocak] 1335 [1919], s.2.

Özlem Nemutlu, "İzmir'e Dışarıdan Gelen Kumpanyalar", **II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İzmir'de Tiyatro**, ss.96-97.

Mınakyan Efendi'nin Şeytan piyesinden sonra İzmirli gençlerle farklı gösterilerde birlikteliğini sürdürdüğünü görürüz:

"Fevkalâde Eğlenceli Bir Müsamere / Bu akşam saat sekizbuçukda Beğler Sokakı'nda Millî Kütüphane Sinema Tiyatrosu'nda beğlere: İzmir Tiyatrosu'nda Şeytan piyesini mevki'-i temâşâyâ vaz'a muvaffak olan kumpanya tarafından

- 1-Meşhûr (Leblebici Horhor Ağa) operet üç perde
- 2- (Kadınlar Cem'iyeti) Hissî, fecî dram bir perde
- 3- Monolog Kâni Beğ tarafından, (Garden Bar)'dan bir perde
- 4- (Balkan Ekspres Katarında Ecnebi Mülâkâtları)
- 5- (Hayvânât-ı Ehliyye Taklidleri)
- 6- Bütün kumpanya tarafından (Kıskanç Peder), edebî, gülünçlü komedi bir perde
- 7- Temâşâ Derneği Müdürü Fevzi Beğ tarafından (Karı Yarım Saat Ödünç Verilir mi?) kahrkahlı komedi bir perde

8- Oksan Efendi ve Madam Kamelya tarafından balet, tango ile dans,

*Mükemmel orkestra takımı, perde aralarında icrâ-yı ahenk edecekler. Bu emsâli nâ-mesbûk müsâmere-nin her hâlde temâşâsını cümleye tavsiye ederiz. Fiyatlar, birinci 42.5, ikinci 32.5'dur."*¹¹

Hasan Tahsin ve Tiyatrolara Giden Kadınlarımız...

Mütareke günlerinde, İzmir'in sanat yaşamında, dikkatimizi çeken ilk çatışma, Hasan Tahsin Receb'in, Hukuk-ı Beşer'de [Les Droits de l'Homme], "kadınlarımızın yüzlerini açarak tiyatrolara, eğlencelere gitmeleriyle söz ve vicdân özgürlüğünü"¹² savunuşuna karşı çıkan Mehmet Ref'et'in, gazetesi Köylü'de, kendisinin yazdığını düşündüğümüz, imzasız yayınlanan, "İttihadcıların Kahramanı Kimdir?!" başlıklı, yanıt yazısıyla ortaya çıkar:

"Dinime ta'n eden bari müslüman olsa / Bu memlekete Bolşeviklik sokarak bulanık suda avlanmak isteyen Hukuk-ı Beşer'i çıktığı günden beri görüyorduk; adını işittiğimiz gün büyük bir hürmet besle-diğimiz o büyük vatan-perverin son tuttuğu yolda pek küçüldüğünü gördüğümüz zaman şekâvet-i medeniyenin yani gazeteci şantajcılığının

¹¹ Köylü, 17 Kânûn-i sâni 1335 [1919], s.2.

¹² Efdal Sevinçli, "İzmir'de Tiyatro - Hasan Tahsin ve Tiyatro", Üç İzmir, İstanbul, YKY, 1992, ss. 369-386.

Efdal Sevinçli, "Hasan Tahsin ve Tiyatro", İzmir'de Tiyatro, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994, ss. 40-42.

insanları ne kadar alçalttığına hayretler etmiş idik. Daha dün İttihad ve Terakki kahramanı olarak Bokstonları öldürmek için Romanyalara koşan, daha dün Tokatlıyan'da Enver için söz söyleyeni öldürürüm diye bağırın ve İzmir'e Talat (Paşa) tavsiyesiyle gelerek bir yurd edinmeğe çalışan bu kahraman, kadınlarımızın yüzlerini açarak tiyatrolara, eğlencelere gidelim terânesiyle hürriyet-i kelâm ve vicdâna mâlikiyyetini iddia ederken başkalarının nâmûsuna olsun hürmet etmiş olsaydı milletin kalbinde kazanmış olduğu yüksek makamı tarih sahifelerinde lekelememiş olurdu. İşte bu kadar. Bundan başka kendisine yazacak ne sözümüz, ne de yerimiz vardır.”¹³

Kısa, ancak içeriğiyle toplumsal yaşamımız açısından önemli bu yazı, 1918 yılında, Talat Paşa'nın yönlendirmesiyle İzmir'e gelip Hukuk-ı Beşer gazetesini çıkaran Hasan Tahsin'in portresinden kimi olumlu görünümüleri aktarırken aralarındaki çatışmanın derinliğini de gösteriyor. İttihat ve Terakki kadrosunda yetişen, görevler üstlenen, çağcıl, ilerici, söz ve vicdan özgürlüğünden kadınların yüzlerini açmalarına, tiyatroya gitmelerine değin modern yaşamın değerlerini savunan Hasan Tahsin ile dönemin dinsel değerlerine bağlı, daha gelenekçi bir düşünüşün, anlayışın savunucusu Mehmet Ref'et'in aralarındaki düşünsel uçurumu bizlere yansıtıyor. Ancak Mehmet Ref'et'in karşı çıktığı, Hasan Tahsin'in yazdığı, “tiyatro” içerikli yazısıyla, yine büyük bir olasılıkla, yanıtı yanıt verdiği düşün-düğüm yazısı, ne yazık ki elimizdeki Hukuk-ı Beşer koleksiyonunda yok. Koleksiyondaki bu eksiklik modern yaşamın Osmanlı'daki tartışma boyutunu daha yakından tanımamızı engelliyor. Bir gün, İzmir gazetelerinin hiç olmazsa bir bölümüyle karşılaşacağımıza inanıyorum! ¹⁴

Bu arada Hasan Tahsin / Hukuk-ı Beşer ile Mehmet Ref'et / Köylü arasındaki tartışmaların sadece bu yazıyla sınırlı olmadığını da biliyoruz. M. Ref'et'in gazetesi Köylü'de, H. Tahsin'in / Hukuk-ı Beşer'de, özellikle gazetecilerin ticari yaşamlarına ilişkin yayımladıkları yazılar, bir değerlendirmeden, bir tartışmalardan çok aralarındaki düşünsel kavgaanın boyutlarını yansıtıyor.¹⁵

¹³ (İmzasız - Mehmet Ref'et), “İttihâdcıların Kahramanı Kimdir? !”, **Köylü**, 17 Kânûn-ı evvel 1334 [Aralık -1918], s.1.

¹⁴ Efdal Sevinçli, “Hukuk-ı Beşer'in 104 Yıldır Kayıp Sayısı”, **9 Eylül Gazetesi**, 18 Haziran 2022, s. 13.

¹⁵ “Lillâhi'l fâtiha”, **Köylü**, 20 Kânûn-ı evvel 1334 [Aralık -1918], s.2.

“Hukuk-ı Beşer'e”, **Köylü**, 21 Kânûn-ı evvel 1334 [Aralık -1918], s.1.

“Çalpukçuluk mu? Namusunuz Varsa Buyurunuz”, **Köylü**, 24 Kânûn-ı evvel 1334 [Aralık -1918], s.1.

“Erbâb-ı Nâmûs ve Vicdâna Hesâbım”, **Köylü**, 25 Kânûn-ı evvel 1334 [Aralık -1918], s.1.

Ahmed Şefik Beğ'e Saygı...

Yaşanan savaşın acıları yanında bizler için yenilginin ilk belgesi olan Mondros Antlaşması'nın yarattığı geçici barış günlerinde, kimliğini bugün bile öğrenememiş / tanıyamamış olmamızın utancıyla, döneminin ünlü bir Türk oyuncusunun, Ahmed Şefik Bey'in ölümünün ardından onu saygıyla anmak için düzenlenen bir gösteri duyurusunu, İzmir'in kozmopolit kültürünün yansıması olan bir sanat dayanışması örneğini okumak insanın içini ısıtıyor :

“BİR MÜSÂMERE- Türk, Ermeni ve Rum kumpanyalarının iştirâkile âhîren vefât eden sanatkâr-ı şehîr Ahmed Şefik Beğ'in tezkîr nâmı için kânûn-ı evvelin 20. cuma günü [20 Aralık 1918] gündüz ikide hanımlara ve akşamı sekizbuçukta umûma İzmir Tiyatrosu'nda:

1- Sakallı Gelin, Komedi raks, 1 perde: Behçet Efendi Kumpanyası tarafından.

2- İstanbul Gülü, Operet, 1 perde: Zaharya Martika Kumpanyası tarafından.

3- Sanatkârın Kalbi, Dram, 1 perde: Mınak Efendi Kumpanyası tarafından.

4- Zor Nikâh, Komedi, 1 perde: Heveskârân Heyeti tarafından. Arapça dans, alaf-ranga raks. Biletler Beğler Sokağı'nda İkbâl Ticarethânesi'nde satılmaktadır.”¹⁶

Bu güzel etkinliğin yanında, görünüşte I. Dünya Savaşı'nı bitiren Mondros Antlaşmasının sağladığı barış ortamı, doğal olarak toplumsal yaşamımıza bir hareketlilik getirirken İzmir'deki tiyatro amatör-lerinin, sanatçıların gösterileriyle de sanat yaşamımızın canlanmaya başladığını görürüz. İzmir'in tiyatro tarihinde bir tulûâtçı olarak Meşrutiyet'ten 1950'li yıllara değin yaptığı gösterilerle tanınan “komik-i şehîr” Behçet Sırrı¹⁷, Türk Sahnesi¹⁸ adındaki topluluğuyla gösteriler yapmaya başlar:

“Beğler Sokağında Millî Sinema Tiyatrosunda Türk Sahnesi / Komik-i şehîr Guldürücü Behçet Efendi idâresinde Şubat'ın 6. Perşembe günü gündüz saat 2'de hanımlara,

¹⁶ Anadolu, 19 Kânûn-ı evvel 1334 [19 Aralık -1918], s.1.

¹⁷ II. Meşrutiyet'ten önce (?) İstanbul'dan İzmir'e gelen, tulûâtçı, Behçet Sırrı Bey'in yaşamı üstüne bilgilerimiz sınırlıdır. İzmir'in komik-i şehîri [ünlü komik] Behçet Sırrı Bey'in, **Gece Postası** gazetesinde çıkan duyuruya göre tiyatro yaşamının 1956 yılına değin sürdüğü anlaşılıyor :“*Filiz Tiyatrosu* / Meşhur okuyucularımızdan Ahmet Karabatak idaresinde mükemmel ince saz takımı. Tiyatroya celp edilen muazzam varyete, ayrıca solo düyet. Türkiyece de tanınmış elli senelik komedi sanatkârı Behçet Sırrı'nın idaresinde temsil ve seyircileri feokâlâde güldürecek komedi numaraları. / Mezarlıkbaşı İnci Sineması Karşısı- İzmir”, **Gece Postası (İzmir)**, 13 Haziran 1956, s.3.”

¹⁸ “**Türk Sahnesi Müdüriyeti** / Komik-i şehîr Behçet Efendi Kumpanyasının Beğler Sokağında Millî Kütüphâne Sinema Tiyatrosunda Salı günü gündüz hanımlara akşamı beğlere icrâ-yı lu'biyât edeceklerini haber aldık. Tiyatro-peroerâna teşhîr ederiz”, **Köylü**, 1 K.sânî 1334 [1 Ocak 1919], No.9276, Salı, s.2.

beğefendilere: Birinci def'a olarak Lokanta Cinâyeti / Gayet gülünçlü komedi 3 perde. Rakslar düettolar."¹⁹

"Behçet Beğ Irgad Pazarı Sineması'na geçerek Lokanta Cinâyeti daha sonra da Desîse ile Nâil-i Emel oyununu oynayacağını muhterem tiyatro-perverâna tebşîr ediyor!"²⁰

Güldürücü Behçet Efendi, bu haberle yeni oyunlarını müjdelerken Hukuk-ı Beşer'de karşımıza çıkan bir haber, bu tanınmış komedi sanatçımız açısından pek de iç açıcı bir değerlendirme taşıyor:

"Tiyatroculuk mu? Rezâlet mi? / Üç dört aydan beri İzmir'e gelerek icrâ-yı lu'biyyâtтан ziyâde icrâ-yı rezâlete başlayan Behçet nâm kimsenin idâresinde komedi kumpanyası ahlâkî ifsâd eden bir takım harekât ve oyunlarla her gün biraz daha rezâlet ve fazâhati arttırmakta devam ediyor. Geçenlerde Irgat Pazarı'ndaki tiyatrodaki Mazlum isimindeki bir efendiyle Behçet arasında bir arbede vukû' gelmiş ve tiyatro dâhilinde uzun gürültüler tevîd etmiştir. Memleketimiz muhitinde nezih bir tiyatro ve sanatkâr hayâtına eşedd-i ihtiyâc olmakla beraber böyle sanat nâmına ahlâk-ı umûmiyyeyi zehirleyen türedi ve tulûâtçı kumpanyaların bu çirkin tahrîbâtına hatime verilmesini bilhassa polis müdür-i gayyûru Cemil Beyefendi'den ricâ ederiz."²¹

Bu haberdeki eleştiriyi ve isteği destekleyen bir başka yazı, hemen ertesi gün Mûsâvât'ta da yayımlanır:

"Tiyatrocı Behçet Kumpanyası / Hukuk-ı Beşer refikimizin dünkü nüshasında şikâyet ettiği tiyatrocı Behçet Kumpanyasında vuku'a gelen rezâletin tevâlî edeceği korkusile idâre-hânemize mürâcaat edenler bulundu. Fi-l-hakîka bu zihniyyetle icrâ-yı lu'biyyât edilmez. Bu, ahlâka da âdâb-ı islâmiyyeye de mugâyirdir. Bâ-husûs âdâtımıza büsbütün muhâlîf olan piyesler hiç de nazar-ı dikkate alınmayarak keyfe-mâ-yeşâ sahneye konuluyor. Bize kalırsa bu gibi tulûâtçı oyunculara bir had ta'yîni lâzımdır. Eğer piyesler hadd-ı zâtında çirkin tertîb edilmemiş ise suflör ile tatbîk etdirilsin. Evzâ' ve harekâta gelince bu tamâmen gayr-i medenîdir. İhtiyârî, gayr-i ihtiyârî oraya giden çocuklarımızın nezâhet-i fikriyye metânet-i ahlâkiyyeleri bozuluyor. Gerçi ebeveyn de bunları düşünerek evlâdlarını öyle münâsebetsiz tiyatrolara göndermemelidirler. Binâen-aleyh yukarıda söylediğimiz gibi böyle kumpanyalar icrâ-yı lu'biyyâtтан men' edilmezse bârî bir hadd-i ma'kûle taklîb edilmesi husûsuna polis müdürü Cemil Beğ'in himmetlerinden umûmiyye nâmına ricâ olunur."²²

Tiyatro sanatının ve oyuncunun düzeyi tartışmaları, tiyatro dünyasında ahlak / ahlaksızlık tartışmalarıyla bütünleşir. Özünde oyuncunun yaratıcılığıyla

¹⁹ Ahenk, 5 Cemâzi-yel-evvel 1337 - 6 Şubat 1919, s.2.

²⁰ Ahenk, 6 Cemâzi-yel-evvel 1337 - 7 Şubat 1919, s.2.

²¹ Hukuk-ı Beşer, 12 Şubat 1335 [1919], s.2.

²² Mûsâvât, 13 Şubat 1335[1919], s. 2.

bütünleşen tulûâtın, dramatik tiyatrodaki metnin sınırlarıyla çatışması, kaçınılmaz olarak oyuncularına / tiyatrolarına karşı tepkilere neden oluyor. Tanzimat dönemiyle başlayan metinli tiyatronun egemenliğiyle, bizde de tulûât topluluklarına sert eleştiriler yapılmış, bu toplulukların yasaklanması istenmiştir.²³ Gazetelere yansıyan bu eleştirilerin ardından “Güldürücü Behçet Efendi”nin bir iki gösteri²⁴ sonrasında İzmir’den ayrıldığını, ancak bir yıl sonra İzmir’e döneceğini öğreneceğiz.²⁵

İzmirli Heves-kârların Tiyatro Tutkusu

Bu tartışmaların yanında, Meşrutiyet’in duyurumuyla, İzmir’de özveriyle, tiyatro sanatını yaşatmak için emek veren İzmirli gençlerin oluşturdukları “Heveskârân Heyet-i Temsiliyesi”nin [*Amatörlerin Tiyatro Topluluğu-E.S.*] 1919 yılı başlarında gazetelerde yeniden duyurularını okuyor, dönemin gençlerinden Selahattin Kantar’ı, Şahabettin Süleyman’ı, Sami Gündür’ü, Nuri Genç’i, Karşıyakalı Kaf Kemal’i ve daha nicelerini²⁶ bugün sevgiyle, rahmetle anıyoruz:

*“İlan / Heveskârân Heyet-i Temsiliyesi tarafından önümüzdeki cuma günü akşamı dokuza çeyrek beyefendilere ve gündüz iki buçukta hanımlara arzu ve taleb-i umûmî üzerine üçüncü defa olarak “Ceza Kanunu” nâm üç perdelik millî, edebî mudhike vaz-ı temâşâ olunacağı ahâlî-yi muhteremeye ilân olunur.”*²⁷

Mondros Antlaşması’nın yarattığı geçici barış günlerinde, Heveskârân Heyet-i Temsiliyesi’nin iki ay süren provalardan sonra Lelebici Horhor Ağa operetini, Mart ayında, İzmir Tiyatrosu’nda oynadıklarını öğreniyoruz:

*“Halkımıza Tavsiye / Heveskârân Heyeti tarafından iki aydan beri provaları icra edilmekte olan meşhur “Lelebici Horhor Ağa” operetinin son provaları hitâm bulmuş olduğundan önümüzdeki cuma günü gündüz hanımlara ve gece umûma İzmir Tiyatrosu’nda mutantan bir surette temsil edeceği takarrür etmiştir. Binaenaleyh halkımızın bu fırsatı kaçırmayarak müsâmerede bulunmalarını tavsiye ve heveskârların bu teşebbüsünü takdir ederiz.”*²⁸

²³ Namık Kemal, tulûât tiyatrosuna karşı çıkararak benzer eleştirileri yapar. Bkz. Efdal Sevinçli, **Namık Kemal ve Tiyatro**, İzmir, DEÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1991, ss.75-148.

²⁴ “Keçecilerde Şark Tiyatrosu’nda Türk Sahnesi / Komik-i şehîr Behçet Efendi idâresinde / Mart’ın on-beşinci Cumartesi günü akşamı ya’ni Pazar gecesi / Tam saat 8’de / Ester yâhûd Aman / Dram 5 perde / Gayet güllünlü komedi 2 perde rakslar danslar düettolar”, **Müsâvât**, 15 Mart 1335[1919], s. 2.

²⁵ “Komik Behçet Efendi Şehrinizde”, **Ahenk**, 25 Mayıs 1336 [1920], s.3.

²⁶ Özlem Nemutlu, “Oyuncular”, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İzmir’de Tiyatro**, ss.129-147.

²⁷ **Hukuk-ı Beşer**, 12 Şubat 1335 [1919], s.2.

²⁸ **Hukuk-ı Beşer**, 11 Mart 1335 [1919], s.2.

"İzmir Tiyatrosunda / Heveskârân Heyet-i Temsîliyyesi tarafından iki aylık ciddi provalardan sonra meşhur Leblebici Horhor Ağa, Millî Operet, 3 perde. Maestro Yüzbaşı Bahaddin Bey 3 ses üzerine teganni. Biletler Beyler Sokağı'nda Heveskârân Cemiyeti dairesinde satılıyor. Mart'ın ondördüncü cuma günü gündüz saat 2'de hanımlara; gece 8'de umûma."²⁹

"Millî Kütüphane Tiyatrosu'nda / Martın onüçüncü perşembe günü gündüz hanımlara gece beylere: Heveskârân Heyeti tarafından "Hoca'nın Telâşi", millî mudhike, üç perde. "Asil Kalp" millî dram, 1 perde. Muzika; marş, düetto; raks ve danslar."³⁰

Leblebici Horhor operetinin, 14 Mart 1919'daki gösterisinin duyurusunda, seyircilerin gece evlerine dönüşleri için, gece sokağa çıkma izin belgelerinin alındığı açıklaması dikkat çeker:

"İzmir Tiyatrosunda / Martın 14. cuma günü gündüz saat 2'de hanımlara; gece 8 buçukta umuma: Heveskârân Heyet-i Temsîliyyesi tarafından iki aylık ciddi provalardan sonra meşhur Leblebici Horhor millî operet, 3 perde. Maestro Yüzbaşı Bahaeddin Bey, 3 ses üzerine teganni. Biletler, Beyler Sokağı'nda Heveskârân Cemiyeti dairesinde satılıyor. Göztepe ve Kordon tramvayları ile avdet için mevki kumandanlığından vesikalar temin edilmiştir."³¹

Ocak /1919 ayında Mınakyan'ın ve kimi oyuncuların İstanbul'a döndüklerini, Vahan Şahinyan ile Hakkı Necib, Yervant Tolayan ve Kânî Bey'in İzmir'de kaldıklarını biliyoruz. Mınakyan ile Şahinyan'ın, İzmirli gençleri destekleyip onlarla oyunlar oynamaları, özellikle Heveskârân Heyet-i Temsîliyyesi oyuncularının tiyatro bilgilerinin gelişmesinde etkili olur. Şahinyan ise, kendi adıyla oluşturduğu topluluğuyla, 1920 baharının sonuna dek İzmir'de kalır, Türkçe ve Ermenice tiyatro gösteriler yapar.³² Bu arada Heveskârân Heyeti kadrosunda bir süredir görev yapan İstanbul kökenli oyuncularla bir anlaşmazlık yaşandığını, "..... Şahinyan Efendinin istifa ve fakat Hakkı Necib, Vahe, Nubar Efendilerin görülen lüzûm üzerine hey'etimizden ihrâc edildikleri..." Müsâvât gazetesindeki duyurulardan anlıyoruz.³³

²⁹ **Hukuk-ı Beşer**, 12 Mart 1335 [1919], s.2.

³⁰ **Hukuk-ı Beşer**, 12 Mart 1335 [1919], s.2.

³¹ **Hukuk-ı Beşer**, 14 Mart 1335 [1919], s.2.

Ahenk, 14 Mart 1919, s.2; 23 Mart 1919, s.2.

³² "Millî Kütüphane Tiyatrosu'nda Heveskârân Heyeti tarafından Nisan'ın 29. Salı günü 4'de hanımlara, gece umûma : Şair / Mudhike, Kan /Dram, Raks, dans, düetto ve monolog" gösterisi için bkz.: **Müsâvât**, 28 Nisan 1919,s.4.

Nesim Ovadya İzrail, **Osmanlı ve Türkiye Tiyatrosunda Şahinyanlar**, ss.81-82.

³³ **Müsâvât**, 28 Nisan 1919,s.4.

İzmir'in işgaline sayılı günler kala, Mondros sürecinde, İmparatorluğun son valisi olarak 23 Mart 1919'da göreve başlayan İzzet Bey'in³⁴ korumasında, Heveskârân Heyeti'nin, oldukça iddialı bir gösteriye kalkıştıklarını, F. Schiller'in Haydutlar piyesini, İzmir Tiyatrosu'nda oynayacaklarını öğreniyoruz:

"Dikkat / Muhterem Valimiz İzzet Beyefendi hazretlerinin taht-ı himâye-i âsaf-ânelerinde "İzmir Demiryolları İslâm Memurini Teâvün Cemiyeti" menfaâtine "Heveskârân Cemiyeti" tarafından Mayıs'ın altıncı salı günü akşamı onda beylere ve sekizinci perşembe günü gündüz üçbuçukta da hanımlara olmak üzere İzmir Tiyatrosu'nda dünyanın her sahnesinde temsîl edilerek alkış tufanlarına mazhar olan Haydutlar piyesinin temsîli takarrür etmiştir.

*Türk âsâr-ı medeniyyesine ait sinema tabloları, canlı levhalar, dans ve rakslar ve Kani Bey'in en yeni ve müntehab "Monolog" parçaları bu müsâmerenin programını teşkil etmektedir. İzmirimizin bugüne kadar temâşâsına muvaffak olamadığı bu müsâmereyi umuma tavsiye ederiz. Biletler Kemeraltı'nda Hacı Hasan Hanında vaki cemiyet merkezi ile Beyler Sokağı'nda Heveskârân mahfelinde satılmaktadır. Müsâmereye umûmun iştirakini temin için fiyatlar pek mutedil olarak kabul edilmiştir. Localar 300 ve 400, koltuk elli kuruştan ibarettir."*³⁵

Günümüz sunum biçimlerinin dışında, tiyatro ile değişik eğlencelerin, gösterilerin bir arada bulunduğu bu duyuru, bugün bize ters gelse de tiyatro olgusu ile müsâmere ayrımlarının daha oluşmamış olması gibi özellikleri yansıtırken dönemin tiyatro anlayışını kavramamıza da yardımcı olmaktadır.

İzmir'deki seyirci sayısını, gösterim sayısının belirlediğini, örneğin Heveskârân Heyet-i Temsî-liyyesi'nin bir oyunu, en çok üç dört kez oynayışlarından kolayca buluyoruz. Elbette bu sayıda oynanan oyunun türü, konusu, oyuncuların tanınmışlıkları, sanatsal becerileri vb. etmenler de belirleyici olmaktadır. Örneğin, 1874-75 tiyatro süreminden beri oynanan, müzikli tiyatromuzun en tanınmış yapıtı olan Leblebici Horhor Ağa opereti, Osmanlı'da sahnelenen oyunlara bakarak yıllar içinde hem oyun hem de seyirci sayısı bakımından açık ara öndedir.³⁶

İzmir'deki amatör tiyatro topluluklarımızın, özellikle Ocak 1919 - Nisan 1919 arasında oldukça fazla oyun sahnelediklerini, bu oyunların da daha çok

³⁴ Köylü, 21 Mart 1335 [1919], s. 1.

³⁵ Hukuk-ı Beşer, 4 Mayıs 1335 [1919], s.2.

³⁶ "...Şimdiye kadar gerek payitahtta, gerek bilâd-ı sâire-yi Osmanıyye'de beşbinden ziyâde oynandığı halde yine her oynanışında fevkalâde rağbet ve takdir kazanan Leblebici Horhor Ağa piyesi" değerlendirmesi abartılmış bir sayı görünse de müzikli tiyatromuzun tek yapıtı için bkz.: Efdal Sevinçli, *İzmir'de Tiyatro*, ss.34-35; Efdal Sevinçli, *Leblebici Horhor Ağa Operetinin 140 Yıllık Serüveni*, İstanbul, Opus Kitap, 2016.

Türklerin çoğunlukta bulunduğu semtlerde açılan tiyatro binalarında sürdürdüklerini görürüz. ³⁷ 1911 yılından beri İzmir'e bir kütüphane ve tiyatro, sinema binası kazandırmaya çalışan İzmir Millî Kütüphane Cemiyeti, 1913 yılında Beğler Sokağı'nda yapımını tamamlanan Millî Kütüphane Sinema Tiyatrosu, kısa adıyla Millî Sinema'nın sahnesini İzmir'in tiyatro topluluklarına açar.

Yine Keçeciler semtinde, Anafartalar Caddesi'nin üstünde Şark Tiyatrosu / Sineması [Cumhuriyet yıllarında Lâle Sineması] vardır. Yazlık tiyatro olduğunu düşündüğümüz Mezarlıkbaşı'ndaki Ferah Tiyatrosu / Sineması ile tiyatro olarak da kullanılan sinemaları yanında İzmir, Sporting Klüp gibi, İzmir Tiyatrosu gibi mükemmel tiyatro salonlarına sahiptir.

İzmir'de, Meşrûtiyet döneminin en ünlü oyuncusu olarak tanınan "komik-i şehîr" Behçet Efendi'nin topluluğunun, Heveskârân Cemiyeti ile birlikte Beğler Sokağı'ndaki Millî Kütüphane Sinema Tiyatrosu'nda, İzmirli oyun yazarlarından M. Sezai Bey'in Şehîd-i Hürriyet yahûd Hükm-i İdâm adlı, "hissî, cinâî, fecî ve müdhîş dramını", 19 Ocak 1919 pazar günü oynadıklarını öğreniyoruz.

İtalyan Sanâyi'-i Nefise Mektebi

İrgat Pazarı'ndaki Osmanlı Sinema ve Tiyatrosu'nda, Behçet Efendi Kumpanyası, 31 Ocak 1919 günü, Gece Kuşları adlı oyunu temsil ederlerken aynı gece Heveskârân Heyeti'nin İzmir Tiyatrosu'nda İ. Ahmed Nuri Bey'in Ceza Kanunu'nu sahnelenişi, bunalımlı günlerde İzmirli tiyatroseverlere bir soluk aldırır mı bilemeyiz ancak İzmir gazetelerinde sadece tiyatro ve sinema gösterilerinin duyurularıyla karşılaşmıyoruz elbette. Görünüşte savaşın, savaş korkusunun bitişi Mondros sürecinde, biraz olsun canlanan İzmir'in tiyatro yaşamında, çoğu amatör olan tiyatro topluluklarının duyuruları³⁸ yanında, dönemin farklı sanat etkinliklerini de öğreniyoruz. Örneğin, Kasım 1918'de, Bella Vista'dan Punta'ya giden yol üzerinde, günümüzün Alsancak / Gündoğdu bölgesinde, bir resim okulunun açılış haberini ilgiyle okuyoruz:

"İtalyan Sanâyi'-i Nefise Mektebi / Meşhûr İtalyan ressamlarından Mösyö Pizani tarafından Bella Vista'dan Punta'ya giden üçüncü sokakta, 4 numarolu hânesinde İtalyan

³⁷ Özlem Nemutlu, "Mütâreke Dönemi", **II. Meşrutiyyetten Cumhuriyete İzmir'de Tiyatro**, ss.92-98.

³⁸ Mütâreke günlerinde en çok oyun sahneleyen **Heveskârân Heyet-i Temsiliyyesi'nin ve Behçet Sırrı'nın kumpanyasının** oynadığı oyunları için bkz.:

Ö. Faruk Huyugüzel, "II. Meşrutiyyet'ten Cumhuriyet'in İllânına Kadar İzmir'de Tiyatro", ss.97-98.

Özlem Nemutlu, **II. Meşrutiyyetten Cumhuriyete İzmir'de Tiyatro**, ss.89-97.

Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin (Resim) şubesi küşâd edilmiştir. Şakirdlerini resim akademilerine ihzâr etmiş olan Pizani, Roma Resim Akademisi'nden birincilikle mezûn olduğu gibi şehrimiz menâzırına ait kıymet-dâr tablolarıyla da iştihâr etmiştir. Erkekler her gün, hanımlar pazar gününü dokuzdan bire kadar mürâcaatle kaydolunabilirler".³⁹

İzmirli, Pisani ailesini, özellikle de oğul Vittorio Pisani'yi, 15 Mayıs 1919 günü, İzmir'in işgalinde, Patris vapurundan inen işgalci Yunan askerlerinin Türk'lere yaptıkları zulümleri resimleyen İtalyan ressam olarak tanıyorlar.⁴⁰ Evet, İzmir'de, İtalyan hükümetinin desteğiyle açılan *İtalyan Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin* müdürü, ressam Spiridione Pisani'nin, 20 yaşındaki oğlu, ressam Vittorio Pisani⁴¹: *"...Kendisi ve ailesi işgal güçlerinin zulümlerine karşı çıkmış olmalıydı ki annesi Yunan asılı olmasına rağmen, birçok Türk evi gibi onların da evleri Yunan askerleri tarafından talan edilmişti. Aile işgalin hemen ardından üzerindeki elbiselerle birlikte İtalyan gemisine binerek İzmir'i terk etmişti. Vittorio Pisani Yunan askerlerinin giriştiği soykırımı suluboya resimleri ile anlatmıştı. 27 Nisan 1974'te Venedik'in kuzeyinde yer alan Bel-luna'da da vefat etti."*⁴²

Apollon'dan Milli Sinema'ya...

Apollon salonundaki ilk film gösteriminden [10 Aralık 1896]⁴³ sonra İzmir'de birbiri ardına açılan sinema salonları, seyircinin ilgisinin de açık bir kanıttır. Sadece film gösterimi için açılan Pathé Frères (1909) sineması dışında uzun yıllar salonların hem tiyatro hem de sinema gösterimi için kullanıldığı görülür.⁴⁴

³⁹ **Anadolu**, 14 Teşrin-i sâni [Kasım] 1334 / 1918, s.2.

⁴⁰ Celal Öcal, **Kurtuluş Savaşımıza Sanatıyla Katkıda Bulunan İtalyan Ressam Vittorio Pisani**, İzmir, Altın Koza Yayınları, 2007.

⁴¹ <https://www.turkaydergi.com/2020/12/30/celal-ocalvittorio-pisaninin-tablolarinda-yunan-ısgali1919>

"1919'un Mayıs ayında İzmir'in işgal edileceğini İzmirli Levantenler duymuştu. Gelişmeleri endişe ile izleyenler arasında Spiridione Pisani ailesi de vardı. Spiridione İzmir'e İtalyan hükümetinin finanse ettiği güzel sanatlar okuluna müdür olarak atanmış, (1906) Yunan asıllı eşi, oğlu ve kızıyla birlikte on üç yıldır İzmir'de yaşıyordu. 1899 da Korfu'da doğan oğlu Vittorio'da, kendisi gibi ressamdı. Türkçe öğrenmiş, Türklerden arkadaş edinmişti, belki bir Türk kızını sevmişti! Vittorio yirmi yaşında bir delikanlıydı, 15 Mayıs 1919 günü erken saatte evinden çıktı Kordon'da yürümeye başladı, ortalık mahşer yeri gibi kalabalıktı. Deniz kıyısında karaya yanaşmış olan Patris vapurunu, vapurdan inen Yunan askerlerinin İzmir Metropolitisi Hirisostomos tarafından karşılanarak takdis etmesini, Türk kanı içmeye çağırmasını, Yunan askerlerinin öldürdüğü Türklerin, ayaklarından sürüklenerek denize atıldığını gördü..."

⁴² <https://www.kultursanattv-thbc.com/izmirin-ısgaline-taniklik-eden-italyan-ressam-vittorio-pisani...>

⁴³ Efdal Sevinçli, "Sinemanın Tarihinde İzmir", **Kent ve Bellek Dergisi**, Sayı:11, Ağustos-Eylül 2021, ss.5-9.

⁴⁴ Oğuz Makal, **Tarih İçinde İzmir Sinemaları**, İzmir, Güzel Sanatlar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1999.

İzmir'de, Mütareke ve işgal günlerinde amatör tiyatrocu gençlerin girişimleriyle süren cılız bir tiyatro yaşamına karşılık bütün dünyada hızla seyirciyi etkileyen "yedinci sanat"ın, sinema sanatının, gazetelerde çoğalan film duyurularına, oynatılan sessiz filmlerin kabaca sayılarına bakarak salonların iş yaptığını anlıyoruz.

İstanbul ve İzmir'de, sessiz sinema döneminde⁴⁵, çoğunlukla Türkçe adlar verilen sessiz film örneklerinin özgün adlarını ve duyurularda adları yazılmayan oyuncularını saptamak çok zor. Burada, dönemin reklam diliyle, seyircileri etkilemeyi amaçlayan duyurulardan örnekler aktararak dönemin sinema dünyasına bir ışık tutmaya çalıştım:

*"Millî Sinema'da / Fevkalâde Bir Program / Bu geceden i'tibâren Napolyon'un sergüzeştinden en müheyyic aksâmını gösterir: [Kedi İzi] nâmında ve yedi büyük kısımdan mürekkeb meraklı ve yeni bir dram gösterilecektir. Bu güzel kordelayı göremeyenler kendilerini bedbaht addetmelidir. Aynı kordela Çarşamba günü hanım efendilere gösterilecektir. Pek yakında: Birçok fedâkârlıklar ihtiyâriyle: Pompei'nin Son Günleri."*⁴⁶

*"(Palas Sineması'nda) / Bu hafta herkes Palas Sinemasına koşmalıdır. / (Öldüren Kadın) / nâmiyle gösterilmiş fecî', müessir fâcia temâşâ-gîrleri rûhî, bedii ihtisâsâtın mağlûb-ı heyecâmı bırakıyor. Dram pek uzun süren bir mukaddimeden başka (7) büyük perdeden müteşekkil bulunuyor. Fevkalâde sinema kordelası için fiyatlara zammiyât yapılmamıştır. Herkese tavsiye ederiz."*⁴⁷

*"Millî Sinema'da / Dört seneden beri İzmir ahâlisinin görmediği fevkalâde bir kordela Kozeta yahûd Aşk Kurbanları filmi altı büyük kısımdan mürekkeb. Beğenmeyenlere parası iade..."*⁴⁸

Mütarekenin yarattığı canlılık içinde sinema ve tiyatro etkinlikleri yanında İzmir basınına, edebiyatına ilişkin bilgiler içeren ilginç yazılarla da karşılaşlıyoruz. Örneğin Müsâvât'ta, "Seyirci"⁴⁹ takma adıyla yazılarını okuduğumuz Mehmet Sırrı (Sanlı) dönemin eğlence yaşamından, basınından bizlere bilgiler aktarır:

"Hem Tiyatro Hem Sinema: Her Gün Bir Oyun / Etrafımızda o kadar garib, tuhaf ve ba'zen de fecî' manzaralar, hâller, localar görüyoruz ki gördüklerimizi ba'zı görmeyenlere göstermek için hem bir sahne-yi teşhîre hem de bir sinema makinesine ihtiyâc hâsil

⁴⁵ Efdal Sevinçli, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Sinemadan Tiyatro'ya Muhsin Ertuğrul**, İstanbul, Broy Yayınları, 1987.

Ali Özuyar, **Sessiz Dönem Türk Sinema Antolojisi (1895-1928)**, İstanbul, Küre Yayınları, 2015.

Ali Özuyar, **Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1932)**, İstanbul, YKB Yayınları, 2017.

⁴⁶ **Ahenk**, Köylü, 24 Mart 1335[1919], s.2.

⁴⁷ **Müsâvât**, 30 Nisan 1335 - 1919, s.4.

⁴⁸ **Ahenk**, 2 Mayıs 1919, s.2.

⁴⁹ Ö. Faruk Huyugüzel, "İzmir Fikir ve Sanat Adamlarının Kullandığı İlk Adlar, Takma Adlar, Kısaltmalar ve Rumuzlar", **İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar**, ss.108-121.

oldu. Sonra insanların ba'zıları sinemadan, ba'zıları da tiyatrodan hoşlanıyorlar. Böyle umûmî yerlere çift girebilmek saâdetine mazhar olanlar yalnız sinema oynarken hâsıl karanlıktan hoşlanıyorlar... Geçen gün zen-dostân-ı zemânededen birisine soruyorlardı:- Hangi cins sinema oyunundan hazzediyorsunuz? O bilâ-teceddüd şu cevâbı verdi: -Sinemanın beyaz perdesi hâricinde cereyân eden sinema vekâyiinden hoşlanırım.....Bu tiyatro ve sinemayı te'sîs ederken karierime en ziyâde komik sahneler göstermeğe karâr vermişken aklıma şimdi hep fecî manzaralar geliyor. Ne yaparsın? Memleketin her köşesi bir sahne-yi fecâyî ve mezâlîm hâline arz ve takdîm etmeği va'd ederek bu sûtunda mümkün olduğu kadar sizi az sinirlendirecek ve kabil olursa biraz eğlendirecek şeylerden bahs etmeğe çalışacağım. Esâsen hepimizin sınırlarını kaldıracak her gün, her saat o kadar çok nümâyîşlere, biçimsizliklere, nankörlüklere tesâdüf ediyoruz ki... Seyirci."⁵⁰

"Hem Tiyatro Hem Sinema: Edebiyatçılık Devri / ..... Temenni edelim ki edebiyâtda da siyâsetimizde olduğu gibi, iş görecek, eser yazacak yerde vaktimizi ona buna çatmakla geçirmeyelim. (Yeni İzmir) seroet-i münderecâtı, (Zülâl) sâhib-i fâzılının salâhiyyet-i edîbânesi,(Musavver Mehâsin) zarâfet-i nisâ-perestânesi, Zeybek ile Efe de ta'rîzât-ı mütecellid-âneleri ile istikbâl için hep bir şeyler va'd ediyorlar. Şehirliler köylülere okutmanın çâresini bulmadan Zeybekler ile Efeler bizlere edebiyat dersi vermeğe başladılar... Ne yapsalar hakları var. İdâremizi, inzibâtımızı ve bi-l-hassa maârifimizi büyük bir azm ve gayret ile sâniye fevâ etmeden ıslah ve teşmûle himmet etmezsek elinde kelime yerine mermi fırlatan kalemler tutan zeybeklerin de baskınına uğrarız. İ'tirâf edilmeli ki ba'zı kelimeler var ki kurşundan fazla deliyor, fakat yine çekinmeden söylemeliyiz, ba'zen öyle de derisi kalın şahsiyyetler bulunuyor ki onlara ne kelime, ne kurşun ve ne de gülle icrâ-yı te'sîr edemiyor... Her ne hâl ise... Bu edebiyat cereyânı kardeş kavgalarını azaltacak ise bunu bir hadise-yi mes'ûde gibi telakki edeceğim. Yalnız çok risâleler, çok mizâh gazeteleri çıkacak yerde bunları çıkaranlar bir araya gelerek (İnci)'ye benzeyecek tek bir mecmûa-yı edebiyeye ve (Diken)'i andıracak yegâne bir risâle-yi hicv ve mizâh neşr edilse daha iyi olmaz mı? Bakın İnci matbûâtında latîf, zarîf (bir incidir).Diken ince ve güldüren edâsıyla (birincidir).“Seyirci”⁵¹

Müsâvât'ın, yine 30 Nisan günlü sayısında, Fuat Köprülü'nün “Türk'ün Duası”⁵² adlı uzun şiirinin İzmir Tiyatrosu'nda sahneleneyeği haberi dikkati çeker:

⁵⁰ Seyirci, “Hem Tiyatro Hem Sinema: Her Gün Bir Oyun”, **Müsâvât**, 28 Nisan 1335-1919, s.1.

⁵¹ Seyirci, “Hem Tiyatro Hem Sinema: Edebiyatçılık Devri”, **Müsâvât**, 30 Nisan 1335-1919, s.1.

⁵² M. Fuad Köprülü'nün, Balkan Savaşı'nın yarattığı psikolojik sarsıntıyı ortadan kaldırmayı amaçlayan, “Gökten Nida”, “Terennüm”, “İhtiyar Türk” bölümleriyle, 304 dizeden oluşan, “Türk'ün Duası” şiiri, İzmir'de ilk kez, İstanbul Türk Ocağı'nın İzmir gezisinde, Temmuz 1913 yazında, İzmir İttihat Terakki ve Nümüne Mektebi'nde sahnelenir. Bkz. Günver Güneş, **II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Tiyatro Yaşamı ve Heveskârân Cemiyeti Reisi Sami Bey'in Hatıraları**, İzmir, Afrodisyas-sanat Yayınları, 2012, s.20.

"Bedî Bir Teşebbüs / Musiki muallimi ve İzmir'in muhterem bestekârı İsmail Zühdi Beğ⁵³ ile Anadolu muharrirlerinden Mahmûd Reşâd Beğ yakında İzmir Tiyatrosu'nda temsil edilmek üzere pek muhteşem bir müsâmere ihzâr etmekteyler. Bir hey'et-i edebiyenin taht-ı nezâretinde temsil edilecek olan bu müsâmereye İzmir'in en kıymetdâr gençleri, heveskârları ve üç amatör madmuazel ile birçok aktör ve aktris iştirâk edecektir. Program gayet zengin ve nefisdir. İsmail Beğ'in bestelediği [Türk'ün Duası] ve... (?) füsûn fantezileri on kişilik orkestra ile ve üç ses üzerine teganni edilecektir. Bundan mâada müntehib bir dram ile muhtelif canlı tablolar yapılacaktır. Bilhassa Türk'ün Duası'nda muhteşem manzaralar, mütenevvi ziyâlar bulundurulacak ve sahnede melekler tuyûrân edecektir. Müteşebbis-lerine muvaffakiyyetler temenni ederiz."⁵⁴

Mehmet Rauf Bey İzmir'de...

Mütareke günlerinin sürpriz bilgilerinden bir diğeri de ünlü romancımız Mehmet Rauf'un İzmir günlerine ilişkin duyurular. Mehmet Rauf'un (12 Ağustos 1875 - ö. 23 Aralık 1931) ikinci evliliği sonrasında bir süre İzmir'de yaşadığını bilsek⁵⁵ de yazarımızın İzmir günlerini ayrıntısıyla bilmiyoruz! Edebiyatımızın ilk erotik kitabı, Bir Zambak Hikâyesi (1910) adlı yapıtının etkisiyle tanıştığı İzmirli Besime Hanım ile 1910 yılında ikinci evliliğini yapan Mehmet Rauf Beğ'in, İzmir'deyken Genç Kız Kalbi (1912) romanını yazdığını, konusu, Kurtuluş Savaşıyla bütünlenen, "Kurtuluş"tan çok aşkın öne çıktığı Halâs (1929) romanının da İzmir kaynaklı oluşunu unutmadan, 1920 yılında İstanbul'daki tiyatro toplulukları arasında etkinlikleriyle bildiğimiz, yazarımızın "nezaretindeki" Yeni Sahne⁵⁶ topluluğunun ilk önce İzmir'de gösterilere başladığını, yazarımızın İstanbul'a dönüşü sonrasında da gösterilerini İstanbul'da sürdürdüğünü öğreniyoruz!...⁵⁷ Tiyatro sanatımıza ilişkin İzmir'deki bu girişimi, İzmir'de, Yeni

⁵³ İzmirli bestekâr İsmail Zühdi Beğ için bkz.: Yaşar Ürük, "Osmanlı Döneminden Günümüze İzmir'de Müzik", **İzmir Kent Ansiklopedisi**, Kültür Sanat-3, İzmir, İBB Kültür Yayını, 2017, ss.196-201.

⁵⁴ "Bedî Bir Teşebbüs", **Müsâvât**, 30 Nisan 1335-1919, ss.2-3.

⁵⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Mehmet Rauf", **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, Ankara Bilgi Yayınevi, 1969, ss.15-25.

Efdal Sevinçli, "Meşrutiyet Coşkusunda İzmir'de Tiyatro Baskını", **Kent ve Bellek Dergisi**, Sayı:6, Mart 2021, ss.12-20.

⁵⁶ M. Nihat Özön-Baha Dürder, "Yeni Sahne", **Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967, s.437.

Metin And, **Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923)**, Ankara, T.İş Bankası Yayını, 1971, ss.59-60.

Mehmet Törenek, "Tiyatro Eserleri", **Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf**, İstanbul, Kitabevi Yayını, 1999, ss. 61-66.

⁵⁷ "Mehmed Rauf Beğ ve Yeni Sahne", **Müsâvât**, 5 Şubat 1335 - 1919, s.2.

Ö. Faruk Huyugüzel, "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İllânına Kadar İzmir'de Tiyatro", s.97.

Özlem Nemutlu, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İzmir'de Tiyatro**, s.95.

Sahne Heyeti'nin kuruluşuna ilişkin duyuruları, Türk tiyatro tarihi açısından oldukça değerli buluyorum:

"Mehmet Rauf Bey ve Yeni Sahne / Edîblerimizden Mehmed Rauf Beğ'in riyâseti altında İzmir'in güzîde ve münevver gençlerinden teşekkül eden bir heyet-i edebiyenin nezâreti altında teşkîl edilen temâşâ heyeti şubatın altıncı günü Mehmed Rauf Bey'in Metrûke isimindeki piyesini mevki-i temâşâyâ vaz' edecektir. Dört beş seneden beri İzmir'de hayât-ı temâşâ hemen tamâmen ölmüş ve bu müddet zarfında zevk-i bedîiyî okşayacak hiçbir hâdisе vâki olmadığı gibi verilen bir iki oyun da zevk-i selîm eshâbını alâka-dâr etmekden pek uzak, rûhsuz ve san'atdan ârî idi.

*Rauf Beğ gibi Türkiye'de inkılâb-ı edebî ve fikri husûle getiren kitaplarıyla bütün bir gençliği teshîr eden bir edîbimizin İzmir'de bulunup Yeni Sahne Heyeti'nin nezâretini kabûl etmesi İzmir için pek mühim bir hâdisе ve pek büyük bir eser-i tâlî'dir. Mevki-i temâşâyâ vaz' olunacak olan piyes Mehmed Rauf Beğ'in en son yazdığı eserlerdendir. Kıymet-i edebiyesi yüksek olan bu eser hakkında beyân-ı mütâlâa etmek için ayrıca bir makaleye ihtiyâc vardır. Eserin mevzûu hayât-ı ictimâiyemizde pek mühim bir mevki işgâl eden kadın mes'alesinin pek mühim safahâtını irâe ve izhâr etmesi hasebiyle ayrıca şâyân-ı dikkatdir. Eserin Mehmed Rauf Beğ'e aid olması temâşâ heyetinin de bizzat kendilerinin nezâreti altında teşekkülü piyesin pek büyük bir muvaffakiyyetle vaz'-ı sahne olunacağına şübhe bırakmıyor. Âsâr-ı millîye zâten bütün gençliği kendisine medyun bırakan Rauf Beğ'in bu teşebbüsleriyle de memlekete edecekleri büyük hizmeti nazar-ı dikkate alarak şimdiden kendilerine beyân-ı teşekkür ve minnet-dârî eyleriz."*⁵⁸

Müsâvât'taki bu kısa değerlendirme, bize, I. Dünya Savaşı'nın acıları, bunalmaları içinde "İzmir'deki tiyatro yaşamının dört beş yıldan beri hemen tümüyle öldüğünü, güzellik duygusunu okşayacak hiçbir etkinliğin olmadığını, oynanan bir iki oyunun da güzellikten anlayanların ilgisini çekmeyen, ruhsuz, sanattan uzak" gösteriler olduğunu vurgularken sanat yaşamımızın ne denli zayıfladığını aktarıyor. Bu tanıtma yazısı, bize, Mehmet Rauf'un, adını hiçbir kaynakta görmediğimiz⁵⁹, Metrûke [Terkedilmiş, bırakılmış] adlı piyesinin varlığını da haber veriyor. Yeni Sahne'nin, 6 Şubat 1919, Perşembe günü akşamı, İzmir Tiyatrosu'nda, sahneleyecekleri ilk oyun, yine yazarımızın Octave Feuillet'den uyarladığı bir perdelik Yağmurdan Doluya komedisiyle toplumsal yaşamımızı yansıtan, heyecan verici, üç perdelik bir "facia-dram" olan Metrûke'dir.⁶⁰ Bu iki oyunun, Hukuk-ı Beşer gazetesinin, birinci sayfasının sol üst köşesinde, ilginç bir seslenişle, reklam diliyle okurlarına duyurusunu da aktarıp Mehmet Rauf'un İzmir ile bağının işgale yakın günlerde de sürdüğünü vurgulayalım:

⁵⁸ "Mehmed Rauf Beğ ve Yeni Sahne", **Müsâvât**, 5 Şubat 1335 - 1919, s.2.

⁵⁹ Metin And, *Mehmet Rauf ve Tiyatro-I-II*, **Varlık Dergisi**, 15 Ocak 1967, 15 Şubat 1967.

⁶⁰ "Genç edîblerimizden Mehmet Rauf Beğ'in....", **Ahenk**, 5 Şubat 1335 [1919], s.2.

*"Yeni Sahne'nin İlk Oyunu / Koşunuz, koşunuz önümüzdeki Perşembe akşamı Yeni Sahne'nin temsil edeceği sevgili edibimiz Mehmed Rauf'un "Yağmurdan Doluya", "Metruk" piyeslerini temâşâyâ koşunuz, unutmayalım. Cuma günü hanımlara. / Yağmur devâm ettiği sûrette Mehmed Rauf Beğ'in oyunu yarın akşam, eğer yarın da devâm ederse gelecek haftaya tehir edilecektir."*⁶¹

İzmir Rum Metropolid-hânesi Türkçe Gazete Çıkardı mı?

İşgale adım adım ilerleyen siyasal gündem içinde tiyatro, sinema haberlerinin akışı yanında İzmir Rum Metropolid-hânesi'nin, İzmir basın tarihi açısından ilginç, Türkçe bir gazete çıkarma girişimi dikkatleri çeker:

*"Yakında İzmir Rum Metropolid-hânesi tarafından "Terakki" adıyla Türkçe bir gazete çıkartılacağı işitilmiştir. Bu gazete metropolid-hânedeki bütün liva ve kazalardaki kilise heyetlerine gönderilerek Türk ahâlîye....." [Gazete yırtık.]*⁶²

Doğrusu Türk ahâlîye mi, yoksa Türkçe bilen kilise ahâlîsine mi gönderileceği düşünülen Terakki gazetesinin çıkıp çıkmadığını bugün bilmesek de Mondros Antlaşmasıyla birlikte İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verileceği söylentilerinin hızla yayıldığı günlerde, böylesi bir yayın girişiminin çok anlamlı olduğunu vurgulamadan geçemiyoruz.

İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verileceği söylentilerine karşı İzmirliilerin örgütlenme çalışmaları⁶³ yanında tepkilerini de ortaya koyduklarını görürüz:

"Vatan ve Kadın / Dün kadınlarımız; vatan vazifelerini büyük bir vakar ve şân ile yaptılar... ..Geçenlerde pâyitaht kadınları muazzam Fâtih'in kendisi kadar bir haşmet ve vakar türbesinde toplanarak hissiyât-ı milliyelerini, pek bâlâ ve müstesnâ bir sûrette göstermişler idi..... Dün vücûdları İzmirimiz için şeref ve mübâhât olan mevki-i ictimâiyeleri yüksek bulunan birkaç yüz hanımefendi hemşirelerimiz zevâlden sonra saat üçde Hisâr Câmî-i şerifinde toplandılar. Hanım-efendilerin bu ictimâ vatan mes'alesinde kadın fikr ve kalbinin de hakk ve müdâfaasını i'lân ve vatanın âdem-i inkisâmını hakk ve salâhiyyetle işâa ve ityândan ibâret idi..... Hanımefendiler bu ihtifâlde üç nutuk okudular. Birisini Ahenk arkadaşımızın sahibi Nazmi Beğ'in hemşireleri Cevriye Hanımefendi, diğerini Ravza-i İrfân Mektebi Müdire-yi Muhteremesi Zîşân Hanımefendi ve diğerini de Kız Mektebi hocalarından adlarını öğrenemediğimiz bir hanımefendi okudu. Kadınlarımız bu nutuklarında bütün kâinâta, huzûr-ı ilâhîden bağırdılar ve dediler ki:

⁶¹ "Yeni Sahne'nin İlk Oyunu", **Hukuk-ı Beşer**, 7 Şubat 1335 [1919], Numero: 82, s.1.

⁶² **Köylü**, 21 Mart 1335 [1919], s. 1.

⁶³ Zeki Arıkan, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye....", **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını**, ss.62-68.

"Bu vatan bizimdir; dünyada ne çeşid hak var ise, o hakların cümlesile bizimdir; bu vatanın toprağından binlerce senelik ırkımızın kokusu intişâr ediyor; bu ıtır-ı rûhâniyyet; dağları, taşları, denizleri ve ovaları doldurmuştur. Bu toprağın her zerresinde benliğimize delâlet edecek bir şey bulunur ve bu mübârek yerlerde târîh bile Türkdür. Bu toprak bizden mahrûm kalırsa yetim olur; biz ondan mehcûr olursak teneffüs edemeyiz..."

64

I. Dünya Savaşı'nın galipleri, Paris Barış Görüşmeleri'nde, Osmanlı topraklarının işgal planını onaylayıp kararlarını hızla uyguladılar. Bu kararlar çerçevesinde, sözde "manda" yönetimiyle, 12 Mayıs 1919 tarihinde, öncelikle İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verileceği duyuruldu. Uzun süredir hazırlıklarını sürdüren Yunanistan ve İtalya kendi paylarına sunulan bölgeleri hızla işgal ettiler. Ancak İzmir'deki vali, söz oyunları ile işgal gerçeğini İzmirlilerden saklamayı bir beceri sanmaktadır:

" - İtalya hükümetinin ba'zı sevâhil-i Osmâniyyeyi işgâl ettiği şâyi' bu doğru mudur efendim?

*- Vâkıâ âhîren İtalyanlar, Mentese sevâhiline birkaç asker çıkarmış ise de bunun bir işgâl mâhiyet-i kat'iiyesinde olmadığını te'mîn edebilirim. Esâsen İtalya hükümeti hukuk-ı düvele ve kavâid-i insâniyyete riâyet-kâr bir devlet-i muazzama olmak hasebiyle alel-husûs Avrupa'nın mukarreâtına tâbi' olan ahvâlde hiçbir hareket-i münferide icrâsile müttefiklerinin ârzû ve maksad-ı asliyyesi hilâfında hareketde bulunmayacağına emînim, halkın endişesi bundan münbais ise yine tekrâr ederim ki bu endişeye mahall yokdur."*⁶⁵

Mondros Antlaşması sonrasında yurdun işgaline karşı örgütlenerek İzmir Müdâfaa-yi Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nden İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti'ne oluşturdukları örgütlerle İzmirli, bu işgal kararına karşı, ulusal kurtuluşumuzun ilk ateşini, 14 Mayıs 1919 akşamı Maşatlık'ta yakarlar.⁶⁶

II- "Güzel İzmir!": İzmir'de İşgal Günleri - 1919...

15 Mayıs 1919'dan 9 Eylül 1922'ye, işgali yaşayan İzmir kentinin çektiği acıların bir değerlendirmesini burada yapacak değilim. Adım adım Kurtuluş Savaşını yaşadığımız günleri içeren bu sürecin, bizlere ulaşan İzmir gazeteleri, yaşanan acılı günlerin en önemli belgeleridir. İşgal sürecinde ister suskun kalsın

⁶⁴ Köylü, "Vatan ve Kadın", 28 Mart 1335 [1919], s. 1.

⁶⁵ "Vâli Beğ Efendi'nin Islâhât Muharririle Vukû' Bulan Mülâkâtından Muktebesdir.", **Ahenk**, 14 Mayıs 1919, s.2.

⁶⁶ Bilge Umar, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, İzmir, İBB Kent Kitaplığı, 2011, ss.87-120.

isterse işbirlikçi olsunlar, bu acı günlerde yaşananların tanıkları olarak bizim için önemlidir, değerlidir.

Gazetelerde yayınlanan işgal kuvvetlerinin bildirimlerini, halkın uyması istenen yasak listeleriyle sansür heyetlerinin duyurularını, uygulamalarını bugün okumak, bizleri yeniden bir başka dünyaya götürüyor!... Örneğin işgalden sonra, elimizdeki ilk sayısı, 17 Mayıs 1335-1919 günlü olan, Ahenk, "Yunan Kuuvve-yi İşgâliyyesi Kumandanının Ahâlîye Tebligâtıdır" ve "Emr-i Yevmî" bildirimleriyle güne⁶⁷ başlıyor,⁶⁸ işgal sırasında ölenlerin, tutuklananların haberleriyle sürüyor...⁶⁹

İşgalin acısına açık bir direniş bildirisi olmasa da Ahenk, İzmir'in yaşadığı acılar karşısında, yitirdiğimiz güzellikleri İzmirliyle anımsatan bir ses olarak, Celâl Sâhir (Erozan)'ın [1883-1935]⁷⁰, - ozanımızın kitaplaştırmadığı şiirlerinden olan- "Güzel İzmir"⁷¹ şiirini bir "İzmir güzellemesi" olarak okurlarına sunar⁷²:

"Güzel İzmir!

Seni görmek, bana, karanlık bahtımın

⁶⁷ **Müsâvât**, 30 Nisan 1335-1919, ss.2-3.

⁶⁸ Zeki Arıkan, "İşgalin İlk Günlerinde Ahenk", **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını...**, ss.77-84.

⁶⁹ **Ahenk**, Hasan Tahsin'in öldüğünü, "Hukuk-ı Beşer refikimizin ser muharriri Hasan Tahsin Recep Bey'in de kargaşalık esnasında şehit düştüğünü kemal-i teessüfle işitdik. Cenâb-i Allah gani gani rahmet eylesin..." **Ahenk**, 18 Mayıs 1335[1919], No.7080, s.2; Süleyman Fethi Bey'in ise yaralı olduğunu, bildirir: "Dördüncü Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Reisi Süleyman Fethi Beğ'in işgal esnâsında şehîd edildiği şâyi' olmuş ise de bi-l-âhir yaralı bulunduğunu ma-al-memnûniyye istihbâr eyledik.", **Ahenk**, 20 Mayıs 1335-1919,s.1; **Ahenk**, Süleyman Fethi Bey'in, 24 Mayıs'ta hastahanedede öldüğünü, 25 Mayıs 1919 günlü sayısında duyuracaktır.

Efdal Sevinçli, "Hasan Tahsin'i Tanıyor muyuz?", **Toplumsal Tarih Dergisi**, sayı:348, Aralık 2022, ss.64-69.

⁷⁰ Celâl Sâhir (Erozan) [1883-1935]: Türk Dil Kurumu'nun dört kurucu üyesinden birisidir (Samih Rifat, Ruşen Eşref, Yakup Kadri). Aşk ve kadın ozanı olarak ünlenen, Fecri Ati kuşağının en genç ozanı Celâl Sâhir'in şiirlerinin çoğu dergilerde kalmıştır. Kardeş Sesi (1908), Beyaz Göl-geler (1909), Buhran (1909), Siyah Kitap (1912), İstanbul İçin Mebus Namzetleri (1919), Mehmet Asım Us ile birlikte Müntehâb Çocuk Şiirleri, yanında oyun çevirileri vardır. Babası Yemen Valiliğinde bulunan, Sultan Abdülhamit'in güvendiği, İsmail Hakkı Paşa, annesi ise, Fehime Nüzhet, Meşrutiyet yıllarının feminist kadın yazarlarından. Nadir Nadi'nin eşi Berin Nadi kızlarından biridir.

⁷¹ **Türk Yurdu**,15 Mayıs 1334 [1918], Sayı:7 [Yıl:7-Cild:14-Umûmi Sayı:157].

Zeki Arıkan, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını...**, s.79.

⁷² **Ahenk**, 18 Mayıs 1335[1919], No.7080, s.1.

M. Zeki Gündüz - Muhittin Bilgin, "Güzel İzmir!", **İzmir'in Dağlarında Çiçekler Açar / İzmir Şiirleri**, İzmir, Şenocak Yayınları, 2010, s.75. [Türk Yurdu'ndan alınan (?) "Güzel İzmir" şiirindeki kimi sözcük farkları için seçkiye bakınız.]

*Nâdir bir lütfudur, ey sevimli şehir!
Benim beyaz evlerle süslenen (rıhtım) ın
Boynunda bir inci gerdanlık gibidir!*

*(Kadife -?-) başının tarihi bir tâcı!
Körfezin en derin köşesinde saklı,
Yeşil bir ovaya bakan yamacı!
Süsleyen münzevî bir yuva : (Bayraklı)*

*Zümrüd tarlasına benziyor bu ova...
Uzakda neftiler giyinmiş bir alay.
Kapısında nöbet bekleyen (Bornova),
Nazardan gizlenen tılsımlı bir saray.*

*Güzellik dağılmış bir ucdan bir uca
Romalı kemerin üstünde bütün renk
Ve rayihadan örülmüş yeşil (Buca)
Tarihin başına konulmuş bir çelenk.*

*Alnunda bir güzel kadın gururu,
Göğsü hiç solmayan bir baharla dolu
Muattar (Göztepe) Akdeniz'e doğru
Hasretle uzanan aşk ve hulyâ yolu.*

*Güneşin ilk saçı yüzüne serpiyen
Şu (Karşıyaka)'nın sarışın sahili
Yorgun kalbime: "Gel, süngümde dinlen!"
Diyecekdi olsa konuşan bir dili!...*

*Ey piyâlelerde gülen üzüm kızı!
Ey aşka geçid cennetin eşiği!
Baban şu göklerin muazzam yıldızı,
Şu yeşil kütükler annenin beşiği!*

*Evet, gül ve üzüm diyârı bu şehir,
Bakarken şuûru mest eder bağları,
Güllerinin kokusunda var bir sihir,
Tepesini bulutlar saran dağları,*

*Andırır aşk ile dumanlı bir başı,
Vücûdunu meftûn kollarla kucaklar;
Deniz: eteğini ıslatan gözyaşı;
Gök: hüsnüne hayrân firûze bir nazar...*

Bu şehir tabîatın sevgilisidir.”⁷³

Evet, “doğanın sevgilisi olan bu şehir”, artık gerçek işgalcilerin maşası Yunan Ordusu’nun işgali altındadır. Gazetenin sahibi ve başyazarı Ali Nazmi Bey de işgale direnç gösterememenin acısıyla, bu güzel şehirde neler yitirdiğimizi okurlarına, İzmirliyle duyumsatmak için, doğa sevgisini, kent sevgisini işleyen “Güzel İzmir” şiirini, gazetenin birinci sayfasında yayımlar. Bu güzel şiir, işgalin üçüncü gününde, Yunan Sansür Kurulu’nun dikkatini çekmese de kısa sürede sansür makası gazetelerdeki haberleri, makaleleri hızla kesmeye başlayacaktır. Örneğin yalnızca bir imzanın olduğu başmakalenin iki sütunluk boşluğu, Yunan sıkı denetiminin beğenmediği yazılardan çıkartılmış satırlar, paragraflar, sözcükler yanında, “Ankara Hükümeti, Mustafa Kemal, Türk ordusu, Ankara’nın durumuyla” ilgili haberleri yazmak, sansürün başı Mihail Rodas⁷⁴ ile görüşmek,

⁷³ Ahenk, 18 Mayıs 1335[1919], No.7080, s.1.

⁷⁴ M. Rodas için bkz: Zeki Arıkan, “Mihail Rodas’ın Anıları”, **İzmir Kent Kültürü Dergisi**, sayı:6, Mart 2003, ss.146-157.

uyarılmak, gazetenin yasaklanması demektir! Yine de yurtsever gazeteciler, Ankara'nın, Kurtuluş Savaşı'nın bilgilerini okura ulaştırmak için değişik yolları izleyip özellikle İzmir'de çıkan Rumca, Fransızca gazetelerle Fransız ve İngiliz gazetelerinden aktarma haberlerle işgalcilere ilişkin haberleri okurlarına, Türklerle aktarmışlardır.

Yaşanan acıları aktaramamanın üzüntüsü yanında içimizdeki hainlerin, işbirlikçilerin varlıkları, dün olduğu gibi bugün de bizlere acı veriyor. İşgal'den önce, Hürriyet ve İtilafçı olan Müsâvât, İslahat gazeteleri yanında işgal sonrası tümüyle tutum değiştiren Köylü gazetesi, yayınlarıyla hem İzmir Müslüman Türk toplumu içinde İttihatçı düşmanlığı söylemleriyle Mustafa Kemal ve arkadaşlarına, Kurtuluş'a olan inancı kırıcı tutum ve davranışları körüklemişler, sürdürmüşlerdir.⁷⁵ Sonuçta bugün de işgalcilerle işbirliği yapanları hiçbir zaman unutmamak, unutmuyoruz.⁷⁶

Tiyatro Kulübüne Saldırı

Üç yılı aşkın süren işgal günlerinde, İzmir'deki tiyatro etkinliklerini anlatmaya, 15 Mayıs 1919 günü yaşanan, İttihat ve Terakki binasında bulunan tiyatro kulübüne yapılan saldırı haberini, Heveskâran Heyet-i Temsiliyyesi yöneticisi Sami Gündür'ün anılarındaki tanıklığı aktararak başlayalım:

"...Sahnemize ait bütün dekorlar, elbiseler, kavuklar aslına benzemek şartıyla hep Mehmet Fuat Bey'in elinden çıkmıştı Bu sanatkârın hâlâ hayran ve takdirdanyım. Burada teessürle kaydetmeye mecburum ki zavallı Mehmet Fuat Bey'in senelerce uğraşarak vücudunda getirdiği ve Türkiye'de hiçbir tiyatro kumpanyasında ve hatta Dar-ül-Bedayi'de bile mevcut olmayan elbiseler ve dekorlar, 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgali günü Beyler Sokakı'ndaki kulübümüz yağma edilerek arabalarla kışlaya taşınmıştı (Askeri Kışla). O meş'um gün Naki Bey'le tesadüfen Hacı Ali Paşa Kiraathanesi'nde oturuyorduk. Elbise ve dekorlarımız, arabalarla kışlaya taşınırken, bu hazin ve elim manzara karşısında ve gayr-ı ihtiyari ağlıyorduk. İşte zavallı Mehmet Fuat Bey'in dest-i maharetinden çıkan bu küçük eserler, o günden itibaren mahvolmuştu. Ne diyelim mukadderat böyle imiş, millet sağ olsun. Mehmet Fuat Bey hâlâ sahne işleriyle meşgul oluyormuş. II. Karantina'da Spor

Efdal Sevinçli, **İzmir Basın Tarihi / Gazeteler, Dergiler**, İzmir, İBB Yayını, 2019,ss.150-152.

⁷⁵ **Müsâvât, İslahat, Köylü**'deki yayınların eleştirileri için bkz.: Zeki Arıkan, **"Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını...**

⁷⁶ Şaduman Halıcı, **Mütareke Döneminin İşbirlikçileri Yüzellilik Gazeteciler**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2021, s.102, 196, 276.

*Kulübü'nde bir sahne kolu teşkil ettirmiş, gençleri temaşa sınıfına teşvik ediyormuş...."*⁷⁷.

İşgal süresinde, kurtuluşa inanan bir avuç İzmirlinin çabaları yaşanan acıların unutturmasa da bir süre sonra yaşamın kendi akışını kazandığını, sanatın bir "moral gücü" olarak öne çıktığını, savaşın acılarını sanki İzmir yaşamıyormuşçasına 1920 yılıyla birlikte, tiyatro, sinema vb. eğlencelerin, kültürel etkinliklerin zayıf da olsa başladığını, gazetelerdeki duyurulardan, haberlerden, değerlendirmelerden öğreniyoruz.

Bu acılı günlerde, gazetelerde, II. Meşrutiyet'in "ulusal bayram" olarak kutlanışını okumak trajikomik bir haber olarak insana acı veriyor:

*"Havâdis-i Vilâyet: Dünkü gün 10 Temmuz iydi milliyesine müşâdîf olmakla kabl-ez-zevâl saat ondan onbire kadar vilâyet salonunda ber-mutâd bir resm-i kabûl icrâ edilmişdir. Vakt-i mezkûrda me'mûrîn-i hükûmet rüesâ-yı muhâkem, müessesât-ı nâfia hey'eti, mekâtib-i resmîyye ve husûsiyye hey'et-i ta'limiyyesi, şehrimiz eşrâf ve mu'teberânı, rüesâ-yı rûhânîyye ve meşâyih-i belde Vâlî İzzet Beğefendinin nezdine azimetle ifâ-yı tebrikâtta bulunmuşlardır."*⁷⁸

İşgalle birlikte basının soluşunu dinleme görevini üstlenen, Uluslararası Sansür Kurulu, gerçekte M. Rodas'ın yönetimindeki İşgalci Yunan Sansür Kurulu, baskı öncesi gazeteleri incelerken yapılan şikâyetlerin de etkisiyle daha önce gözden kaçan (!) "tiyatro vesâir duyurulara" ilişkin denetimlerin de gerekliliğini bir bildiriyle ilgililere duyurur:

*"İzmir Beyn-el-milel Sansür Heyeti'nden / Beyn-el-milel Sansür Heyeti, tiyatro vesâir i'lânâtı gibi avâm tarafından okunulacak olan her nev' neşriyâtın gazete neşriyâtı misüllü Beyn-el-milel Sansür Heyeti'nin nazar-ı tedkik ve tasvîbine arz edilmek icâb ettiğini gazete ve matbaa sâhiblerinin nazar-ı ıttila'ına vaz' eder"*⁷⁹. Böylece, tiyatro, sinema vb. duyurularının da sansürle tanışmaları sağlanır!

İşgalle birlikte İzmir'in Rum ve Ermeni milletlerinin yaptıkları taşkınlıklar yanında yaşanan acılarla yarın korkusunun yarattığı bunalımlar içindeki Türklerin eğlenceyi düşünecek halleri kalmadığı için, 1919 Mayıs'ından 1920 Mart'ına kadar gazetelerde, "müslüman mahallelerinde", bir tiyatro etkinliğinin duyurusu görülmez. Bu günlerde, Minakyan ile İstanbul'a dönmeyip İzmir'de kalan Agop Şahinyan ve arkadaşlarının gösterilerinin duyurularını okuyoruz:

⁷⁷ Günver Güneş, "İzmir'de Temaşa Hayatı: 31 Mayıs 1931, Hürriyet (İzmir)", II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Tiyatro Yaşamı ve Heveskâran Cemiyeti Reisi Sami Bey'in Hatıraları, İzmir, Afrodiasyas Sanat Yayınları, 2012, ss.66-67.

⁷⁸ Ahenk, 24 Temmuz 1335 [1919], s.1.

⁷⁹ Ahenk, 28 Eylül 1335 [1919],s.3.

“Okumadan Geçmeyiniz / Beğler Sokağı’nda Millî Sinema Tiyatrosu’nda İzmir Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin [Kızılay] menfaâtine mahsûs sonbahar müsâmeresi: Teşrin-i evvelin [Ekim] 16. perşembe gündüz saat tam 3’de hanımefendilere ve gecesi saat tam 8.30’da beyefendilere henüz İzmir’de görülmemiş bir sahne, Şahinyan Efendi ve Kumpanyası tarafından İki Ahbab Çavuşlar -Hissî, Müdhiş Dram. Kına gecesi, alaturka çengiler vesaire, Mekteb-i Sanayi Mızıkası, İzmir’in meşhur hânende ve sâzendelerinden mürekkeb mümtâz bir saz takımı. İşbu emr-i hayıra fahriyyen iştirak edecektir.”⁸⁰

Yaşanan acılar, mutsuzluklar içindeki “İşgal İzmir”inde, Şahinyan Efendi Kumpanyası’nın oynadığı, gördüğümüz son tiyatro haberiyle bu yılı bitirelim:

“Beğler Sokağında Millî Kütüphâne Tiyatrosu’nda / Vâlî İzzet Beğ’in Taht-ı Himâye-yi Âsaf-ânelerinde/ İzmir Dâr-ül-eytâmı Menfaatine / Kânûn-ı evvelin onbirinci Perşembe günü gündüz / saat tam 2’de hanım efendilere ve gecesi saat tam 8’de beğ efendilere mahsus / Şahinyan Efendi Kumpanyası tarafından / Fevkalâde müsâmere / Fedâkâr Âşık / Hissî, müdhiş ve son derece müessir dram / Perde: 1 / Sefâhat yâhûd Gençlere İbret / Dram komedi / Perde : 4 / Türkçe kantolar, rakslar, alafranga danslar, çardaş vesaire.../ Meşhûr hânende, sâzendelerden mürekkeb/ ve şöhret-şîâr Udî Danik Efendi’nin riyâsetile / mükemmel bir ince sâz takımı icrâ-yı ahenk edecektir.”⁸¹

III-İzmir’de İşgal Günleri – 1920...

Anadolu’nun işgal acılarını yaşadığı günlerde, yurdumuzun kurtuluşu için Amasya’dan, Erzurum’dan, Sivas’tan güç alarak Ankara’ya gelen Mustafa Kemal ile arkadaşlarının, Büyük Millet Meclisi’nin açılış hazırlıklarını yaptıkları günlerde, 16 Mart 1920’de İstanbul’un da işgal edildiğini biliyoruz. İşte bu işgalin yarattığı bunalım içinde, bir İngiliz gazetecisinin Mustafa Kemal ile yaptığı görüşme [mülâkât], İzmir Rûm basınının en önemli gazetesi Ameltheia’da yayınlanır. Ahenk gazetesi de bu görüşmeyi çevirip 19 Mart 1920 günlü sayısında yayınlar. Mustafa Kemal ve Ankara kaynaklı bütün haberlerin, Yunan Sansür Heyeti’nce sözcük sözcük yasaklandığı günlerde, söyleşinin gazetede düzenine bakarak sansüre uğramadan yayınlanışına doğrusu şaşırduğumuzu söylemeliyiz!...⁸²

İşgal günlerinde çıkan, okurlarda farklı duygular uyandırdığına inandığım bu demeci, hep birlikte okuyalım:

⁸⁰ Ahenk, 13 Ekim 1335 [1919],s.3.

⁸¹ Ahenk, 11 Kânûn-ı evvel [Aralık] 1335 [1919], s.4.

⁸² Efdal Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi / Gazeteler*, ss.101-105.

"Mustafa Kemal Paşa'nın Mühim Beyânâtı - 19 Mart 1920 ⁸³

Türkiye Türklerindir!

'Müttehid-i Matbûât' İngiliz gazetesi muhbiri Mustafa Kemal Paşa'nın nezdine bi-l-azîme[t] bir mülâkât icrâ eylemiştir. Paşa-yı müşârûn-ileyh muhâbire ber-vech-i âfî beyânâtında bulunmuştur:

Bolşeviklik, i'tikâdât-ı diniyemize ve şîâr-ı islâmîyyete külliyyen münâfîdir. Hayât-ı istiklâlîyyemizi kâfil bir sulh kabul ve teklîf edilirse bugünkü vaziyet kesb-i sulh ve sükûn edecektir. Aksi takdîrde ya'nî vatanımızın inkırâzını müstelzim bir musalâha akd olunursa o vakit ne olacağını keşf etmek müşkildir.

Millet, ihtimâl bir müddet-i muvakkate için Bolşevikler ile ittifâk eder. Fakat hiç bir zaman onların nazariyyât ve efkârını kabul edemez. Evâmîr-i şer'îyye ve muhabbet-i vataniyyemiz buna mâni'dir.

Enver Paşa'nın, Türkistan, Azerbaycan, Dağıstânı ve Bahr-ı Hazer Tatarlarını rabt ve teohûd ile bir deolet-i müstakile te'sîs etmek fikriyle Bolşeviklerle ma'nen çalışmakda olduğu sahîhdir.

Maa-mâ-fih Enver Paşa'nın işbu harekâtının bize hiç bir taalluku yoktur. Enver Paşa için yeryüzünde emîn bir mekân kalmamıştır. Mûmâ-ileyh Lenin ve Troçki ile aynı mevki'dedir. İşbu Bolşevik rüesâsı, müttetiklerin bir muvaffakiyyeti halinde şüphesiz idâm olunacaklarına kani' olduklarından mukavemet ve müdâfaa edebilmek için ibrâz-ı faâliyyet ve gayret etmektedirler, Enver Paşa ve rüfekâsı; meclis-i vükelâ ve meb'ûsânın ma'lûmâtı olmadan bizi Almanya müttetiki sıfatıyla Harb-ı Umûmîye sürüklediler, Meş-rûtiyet ile idare olunan bir memleketin bilâ-istişâre harbe sürüklenmesi ta'mîri gayr-ı kabil bir hatâ idi. Enver Paşa'nın diğer bir büyük hatâsı da ordularımızın Almanların menâfi' ve siyâsetlerinin bâziçesi olmasına meydân vermesidir.

Biz Kuvâ-yi Millîyye, Tal'at, Enver ve diğerleri ile muhâberâtda bulunduğumuz töhmetiyle ithâm olunmakdayız. Fakat bu doğru değildir. Mûmâ-ileyhümin 1908'de başladıkları emr-i hayrî biz itmâm ve ikmâl etmek ârzû ettiğimiz söylenebilir. Bunların efkâr ve gâyeleri hârik-ül-âde ve ulvî idîyye de ne çâre ki fırkaları sonunda esbâb-ı muhtelifeden dolayı ihtirâsât ve menâfi'-i şahsiyyeye âlet olmuştur.

Bizim gâye-yi mukaddesemiz "Türkiye Türklerindir" ve bunda hakkımız pek bârizdir. Her neo'-i nifâk ve ihtilâfât-ı siyâsiyyeyi mümkün olduğu kadar ref' etmek niyyet-i hâlisânesindeyiz. Ahass-ı âmâlimiz, ancak memleket ve milletimizi teâlî ve tekâmül etdirecek esbâb-ı hakîm-âneyi istihsâl ile hüsn-i tatbîk etmektir.

⁸³ Ahenk, 19 Mart 1336 [1920] / 27 Cemâzi-yel-âhir 1338, No.7330, Cuma, s.2.

Eğer biz ve bizim mevkî'mizdeki akvâm diğer milletlerin hâkimiyet ve idâresine mahkûm edilirse o vakit cidâl-i azîmin ilân olunan maksad-ı ulvî ve hak-cûyânesinden eser kalmaz.

Benim teşkilâtım parasız inkişâf etmiştir. Askerlerim para mukâbilinde ifâ-yı hizmet etmiyorlar. Bizim kahr u tenkîlimiz için sarf ve ihtiyâr olunan bu kadar masârif ve mesâit, milletin emel ve ârzû-yı musirr-ânesi karşısında dûçâr-ı akamet olmuştur.

Bizim istediğimiz nedir? Mütârekenin hîn-i akdinde hudûdumuz dâhilinde kalmış olan memâlikde Türk hâkimiyetinin kabûl ve te'mînini, iktisâden inkişâf ve tekemmül edebilmenin fırsat ve muâvenetinin dirîğ edilmesini talep ediyoruz." (Amaltiya)

Günümüz Türkçesiyle:

Mustafa Kemal Paşa'nın Önemli Demeci

"Türkiye Türklerindir!"

"Müttehid-i Matbûât" [Uluslararası Basın Birliği] [United Press] adlı İngiliz gazetesinin habercisi [muhbir], Mustafa Kemal Paşa'nın yanına giderek bir görüşme gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal, gazeteciye [muhabir] aşağıdaki demeci vermiştir:

Bolşeviklik, dinsel inanışımıza ve İslâmiyetin ilkelerine bütünüyle aykırıdır. Bağımsız yaşamamızı sağlayacak [üstlenecek] bir barış kabul ve teklif edilirse bugünkü ortam yatışacak ve barış olacaktır. Aksi takdirde yani vatanımızın tükenişine neden olacak bir uzlaşma / barış antlaşması imzalanırsa o vakit ne olacağını önceden belirlemek çok zor olacaktır.

Millet, ihtimal geçici bir süre için Bolşevikler ile ittifak eder. Fakat hiç bir zaman onların görüşlerini ve düşüncelerini kabul edemez. Dinsel buyruklar ve yurt sevgimiz buna engeldir.

Enver Paşa'nın, Türkistan, Azerbaycan, Dağıstan ve Hazar Denizi Tatarlarını birbirlerine bağlayıp birleştirerek bağımsız bir devlet kurmak düşüncesiyle Bolşeviklerle manevi [psikolojik] bir ortaklık içinde çalışmakta olduğu gerçektir.

Bununla beraber Enver Paşa'nın işbu girişimlerinin bizimle hiç bir ilgisi yoktur. Enver Paşa için yeryüzünde güvenilir bir yer kalmamıştır. Adı geçen [Enver Paşa], Lenin ve Troçki ile aynı yerededir [konumdadır]. İşbu Bolşevik başkanları, müttefiklerin [Sovyet yönetimine karşı ortak olanların] bir başarısı halinde şüphesiz idam olunacaklarına inanmış olduklarından direnişi sağlamak ve savunmak için eylemler ve uğraşlar içindedirler.

Enver Paşa ve arkadaşları; [Osmanlı] vekiller meclisi ve bakanlarının bilgisi olmadan bizi Almanya'nın ortağı sıfatıyla Dünya Savaşı'na sürüklediler, Meşrutiyet ile yönetilen bir memleketin [mecliste] görüşme yapılmadan savaşa sürüklenmesi onarılması olanaksız bir yanılttı. Enver Paşa'nın diğer bir büyük yanıltı da ordularımızın Almanların çıkarlarıyla siyasetlerinin oynanacağı olmasına meydan vermesidir.

Biz Kuva-yi Milliye, Talat, Enver ve diğerleri ile haberleştiğimiz suçuyla itham olunmaktayız. Fakat bu doğru değildir. Adı geçenlerin [Talat, Enver ve diğerleri], 1908'de başladıkları hayırlı işi [Meşrutiyet yönetimini], biz[-im] tamamlayıp geliştirmek istediğimiz söylenebilir. Bunların düşünceleri ve amaçları çok güzel ve yüce idiye de ne çâre ki partileri [İttihat ve Terakki Fırkası] sonunda çeşitli nedenlerden dolayı aşırı isteklere ve kişisel çıkarlara alet olmuştur.

Bizim kutsal amacımız, "Türkiye Türklerindir" ve bunda hakkımız pek açıktır.

Her tür arabozuculuğu [ikiyüzlülüğü] ve siyasal uyuşmazlıkları olabildiğince geçersiz kılmak en içten dileğimizdir. İsteklerimizin en başta geleni, ancak ülkemizi, milletimizi yükseltip geliştirecek asal araçları [yöntemleri] ortaya koyup en güzel biçimde uygulamaktır.

Eğer biz ve bizim yerimizdeki [konumumuzdaki] uluslar, diğer ulusların egemenliğine ve yönetimine tutsak edilirse o vakit büyük mücadelenin duyurulan yüce amacından ve hak arayışından eser kalmaz. Benim örgütlerim parasız ortaya çıkmıştır. Askerlerim para karşılığında görevlerini yerine getirmiyorlar. Bizim yok olmamız ve cezalandırılmamız için kullanılan ve tüketilen bu kadar para ve iş gücü [çalışma], milletin emeli ve kararlı istekleri karşısında sonuçsuz kalmıştır.

Bizim istediğimiz nedir?

Mütârekenin [Mondros Antlaşması] imzalandığı zamanda sınırlarımız içinde kalmış olan topraklarda Türk egemenliğinin kabulünü ve sağlanmasını, ekonomik yönden gelişmenin ve büyümenin fırsat ve yardımlarının [desteğinin] esirgenmemesini talep ediyoruz." (Amaltiya) ⁸⁴

Mustafa Kemal'in bu "beyanâtı"nın Ahenk'te yayımlanışından iki ay sonra, Kastamonu'da yayımlanan, Ankara Hükümetinin Anadolu'daki en önemli destekçisi Açık Söz gazetesinde, İzmir İdâdisi'nde edebiyat öğretmeni olarak çalışan Ahmet Talat Onay'ın, "İzmir Nasıl İşgal Edildi?" başlıklı yazısı yayımlanır.⁸⁵ Anadolu'dan / Açıksöz'den haykıran, İzmir'in işgalini değerlendiren ilk yayın olan bu makale, acıdır, hâlâ birçok araştırmacı tarafından bilinmemektedir!...

⁸⁴ **Ahenk**, "Mustafa Kemal Paşa'nın Mühim Beyânâtı - 19 Mart 1920 ", Bkz: Efdal Sevinçli, **İzmir Basın Tarihi - Gazeteler, Dergiler**, s.104.Bütün aramamıza karşın demecin hem **Ameltheia**'daki Yunanca, hem de İngilizce çevirisine ulaşamadım.

⁸⁵ Ahmet Talat Onay, "İzmir Nasıl İşgal Edildi?", **Açıksöz** [Kastamonu] , sayı: 48 -58, 23 Mayıs 1336(1920)-Temmuz 1336(1920).Bkz. Ahmet Talat Onay, **Millî Mücadele Yazıları**, Haz.: C. Kurnaz-Ş. Kurnaz, İstanbul, MEB Yayını, 1995, ss.43-72.

Komik Behçet Efendi İzmir'e Dönüyor - Mayıs 1920

Artık savaş koşullarının çok açık olarak ortaya çıktığı, Ege ve Marmara bölgesi kentlerinin Yunan güçlerinin eline geçtiği, milis güçlerimizin baskınlarla düşman güçlerini yıldırdığı, adım adım ulusal Kurtuluş Savaşımıza hazırlandığımız günlerde, 1920 baharında, ramazan ayıyla birlikte, yarı profes-yonel, yarı amatör İzmirli tiyatro sanatçıları, yeni tiyatro toplulukları kurup gösterilere başladılar. Hakkındaki şikâyet yazıları sonrasında pek ortalıkta görünmeyen "komik-i şehir" Behçet Efendi'nin, 1920 Mayıs'ında İzmir'e döndüğünü, yine sahne çalışmalarına başladığını görüyoruz:

*"Komik Behçet Efendi Şehrimizde / Şehrimizin pek ziyâde tanıdığı ve sevdiği Türk san'atkâr-ı şöhret-şîârı Komik Behçet Efendi bir sene gaybûbetinden yine sevdiği ve kendisini seven İzmir'e gelmiştir. Pek yakında icrâ-yı san'atla ahâlimizi dilşâd edecektir. Zevk-i perestâne kendisini şimdilik tavsiye ederiz."*⁸⁶

"Bir yıl ortalıkta görünmeyen" Behçet Efendi, Türk Sahnesi adlı topluluğuyla, Keçecilerdeki Şark Tiyatrosu'nda, Ramazan ayı eğlenceleri olarak değerlendireceğimiz, "İhânet yahûd Bir Kızın Sadâkati" adlı [Gülünçlü Oyun]⁸⁷, "İki Gaib Kardeşler" [Şa'şaalı Oyun]⁸⁸, "Kurnaz Çocuk yahûd Şeytan Tuzağı"⁸⁹, "Muhataralı Orman"⁹⁰, "Anadolu Köy Düğünü"⁹¹, "Namûs"⁹², "Bânî-yi Hürriyet Büyük Midhat Paşa'nın Hâkimler Hitâbı" [Hissî, tarihî, millî, müdhiş Dram] ile "Korkunç Otel"⁹³, "Mirâsın Tesiri"⁹⁴, "Sakallı Gelin" [Kahkahalı Oyun]⁹⁵ vb. oyunları sahneler. "Behçet Efendi'nin İdâresinde" sahnelenen, hemen hiçbirisinin yazarını öğrenemediğimiz bu oyunların "tulûât" nitelikli gösteriler olduklarını bir kez daha vurgulayalım. Behçet Efendi'nin Türk Sahnesi adı dışında Behçet Efendi Kumpanyası, İstikbâl-i Osmânî Heyet-i Temsiliyyesi / Kumpanyası⁹⁶, Şark Temâşâ Derneği adlarıyla, İzmir'in Meşrutiyet günlerinin Heveskârı gençleri K. Kemal ile Nuri Genç'in topluluklarıyla da birleşerek gösteriler yaptığını biliyoruz.⁹⁷

⁸⁶ Ahenk, 25 Mayıs 1336 [1920], s.3

⁸⁷ Ahenk, 28 Mayıs 1336 [1920], s.3.

⁸⁸ Ahenk, 30 Mayıs 1336 [1920], s.3.

⁸⁹ Ahenk, 1 Haziran 1336 [1920], s.3.

⁹⁰ Ahenk, 7 Haziran 1336 [1920], s.4.

⁹¹ Ahenk, 9 Haziran 1336 [1920], s.4.

⁹² Ahenk, 11 Haziran 1336 [1920], s.4.

⁹³ Ahenk, 15 Haziran 1336 [1920], s.4.

⁹⁴ Ahenk, 28 Haziran 1336 [1920], s.3.

⁹⁵ Ahenk, 31 Ağustos 1336 [1920], s.3.

⁹⁶ "Sahte Dilenci", Ahenk, 13 Temmuz 1336 [1920], s.3

⁹⁷ Özlem Nemutlu, II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İzmir'de Tiyatro, ss.93-94.

Behçet Efendi, 1920 yılı yaz mevsiminde, birbiri ardına onlarca oyunu sahneleyerek İzmirliyi eğlendirir... Bu oyunların duyuruları içinde, özellikle Othello'nun duyurusunda yer alan “memleketin en güzide şantöz, aktris ve muganniyesi Mari Hasibe Hanımın iştirakiyle” tümcesi, bize İzmirli Rum kökenli bir kadın oyuncuyu tanıtırken, müslüman-Türk adının da kullanımı, dönemin birçok kadın oyuncumuzda karşımıza çıkıyor.

Ahenk gazetesinde yayınlanan bir sirk duyurusu, İzmir'in “çokuluslu” yapısının ilginç bir örneklemesini yansıtır:

“At Canbazları Feokâlâde Müsâmaresi / Şehrimiz İtalyan yetimleri ve fukarası menfaâtine / İzmir'de Fransız Konsulatosu ittisâlinde Büyük Bahçe derûnunda SİRK. At canbazları feokâlâde müsâmeresi şehrimiz İtalyan fukara ve yetimleri menfaâtine olarak mâh-ı hâl efrencinin 6. pazartesi günü öğleden sonra alafranga saat 5'de verilecektir. Bu defaki oyunlar cidden akla hayret verecek, feokâlâde fedâkârlıklar ile yapılacaktır. At Canbazları.”⁹⁸

İşgal güçlerinin sansürü altında, İzmir'de, gülmece, edebiyat içerikli kimi süreli yayınlarımızın da çıktıklarını biliyoruz. Örneğin Mayıs 1920'de, bugün örneklerine ulaşamadığımız gülmece gazetesi Şaka'nın üçüncü sayısının duyurusuyla karşılaşırız:

“Şaka / Şaka'yı Cuma günü okuyunuz: Şaka her bir nüshasile yazı ve karikatürlerinde terakki ve nefâset ibrâz eden şehrimizin yegâne mizâh gazetesidir. Üçüncü sayısı evvelki nüshaları unutturacak bir nefâsetde çıkacaktır. Tavsiye eyleriz.”⁹⁹

Yine 1920 yılı Haziran'ında, İzmir'de, bugün varlığı üstüne çok az bilgimiz olan, “edebî, ictimâî ve terbiyevî” içeriğiyle öğrencilere seslenen, dergimiz Bahçe'nin [Bağçe] özel sayısının yayın haberi bizler için oldukça değerlidir:

“Bağçe mecmûa-i edebiyesinin bayrama mahsûs nüsha-i feokâlâdesi şimdiden ihzâr edilmektedir. Feokâlâde müzeyyen bir kab derûnunda intişâr edecek olan bu nüshada Medeniyet ser-muharriri Hasan Fehmî, Sadâ-yı Hak ser-muharriri, Ahenk ser-muharriri Şevki, Islâhât ser-muharriri Sâmih Lutfî, Kantarağasızâde Ömer Salâhaddîn, İbn-i Hâzım Ferîd, Dâr-ül-muallimîn Türkçe muallimi Râsim, genç muharrirlerimizden R.V. , Manisalı Rızâ Fâik Hüsnü beğlerle daha birçok muharririn fotoğraf ve yazıları temîn olunmuştur. Kari' ve karielerimize tavsiye eyleriz.”¹⁰⁰

⁹⁸ Ahenk, 5 Eylül 1336 [1920], s.3.

⁹⁹ Ahenk, 28 Mayıs 1336 [1920], s.3.

¹⁰⁰ Ahenk, 7 Haziran 1336 [1920], s.3.

Hasan Duman, “Bağçe”, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri-I*, Ankara, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, 2000, s.168. Ankara Milli Kütüphane: **Bağçe, 1. Sene, Sayı 7 [26 Mart 1326 - 1920] (1974 SB 250)**.

1920 yılı İzmir’inde, bir eğlence yeri olarak bilinen, Fransız Konsolosluğu’nun bitişiğindeki Büyük Bahçe’de kurulan “sirk”, İzmir’in yabancısı olmadığı gösterilerden biridir. Bu gösterinin yanında, İzmir’de, 1920 yılında çalışmalarına başlayan “Dâr-ül-Mûsiki”, müzik heveslilerine Karantina’da ve Karşıyaka’da dersler verildiğini, değişik çalgıların öğretildiğini bir duyuruyla bildirmektedir:

“Hanım ve Beğlere Mahsûs Ayrı Kısımları Muhtevî Dâr-ül-Mûsiki

Karantina Tramvay Caddesi, No.449 / Karşıyaka Alaybeği Caddesi, No.51.

Güzel İzmirimizin şimdiki kadar mahrûm bulunduğu Dâr-ül-Mûsiki müesseseleri pek büyük fedakârlıklarla küşâd ve kayıd muamelâtına mübâşeret edilmiştir. Heveskârân-ı musikiye en kısa zamanda muktezi-i malûmât-ı musikiye verilecek ve bi-l-umûm saz dersleri en mucreb usullerle tedrîs edilecektir.....”¹⁰¹

Yine aynı günlerde, Kokaryalı Merkez Sineması’nda, “Yunan Kralı müteveffa Aleksandr’ın cenaze alayı”nı gösteren filmle, Tezâd-ı Nisvân adlı “hissi, esrârengiz, âşık-âne müessir dram”ın gösterileceği ¹⁰² duyurulmaktadır.

IV-İzmir’de İşgal Günleri - 1921

Araştırmamızın temel kaynakları olan, Ahenk, Köylü, Islahat, Sadâ-yı Hak ve Şark / Yeni Turan gazetelerinin işgal süresince, yayımlandığını biliyoruz. Ancak bu gazetelerin tam koleksiyonlarının bugün elimizde olmayışı yanında işgal günlerinde de sansürce uzun süreler yasaklanmaları nedeniyle örneğin 1921 yılının gazetelerinde çok büyük eksikliklerin olduğunu görüyoruz..

Bu eksiklik, konumuza ilişkin örneklere yansırken işgalin ve Kurtuluş Savaşı’nın yarattığı sıkıntıların

1921 yılında İzmir’deki gösteri dünyasını etkiliyor. 1921 yılının tiyatro gösterilerinden ilkinin, İzmir’in yarı amatör yarı profesyonel toplulukları olan Şark Temâşâ Derneği Tiyatrosu ile İstikbal-i Osmanî Kumpanyası’nın, 3 Kanûn-i Sâni [Ocak] 1337 [1921] akşamı, Şark Tiyatrosu’nda Krispi adlı, “hissi, cinâî, 4 perdelik müdhiş dramı”nı sahnelediklerini biliyoruz. Yine yoğun olmasa da Türklerin yaşadıkları semtlerde, Şark ve Ferah tiyatrolarında, Milli Sinema’da, Osmanlı Sineması’nda, sinema ve tiyatro gösterilerinin birlikte sürdürüldüğünü görüyoruz:

“Bu akşam Keçeciler’de vaki Şark Tiyatrosu’nda Şark Temâşâ Derneği ve İstikbal-i Osmanî kumpanyaları tarafından arzu-yı umumi üzerine PAKDAMEN, hissî, cinaî,

¹⁰¹ **Ahenk**, 20 Aralık 1920, s.3.

¹⁰² **Ahenk**, 26 Aralık 1920.

müdhîş dram perde: 6. Aynı oyun yarın gündüz saat birde, Bülbülî Salih Beğ ile mugan-niye-i şehîre Hasibe Hanım'm iştirakiyle hanımefendilere de gösterilecektir".¹⁰³

Yeni bir sanat olarak sinema, bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da büyük bir ilgi görmektedir. Irgad Pazarı'nda Osmanlı Sineması'nda "İzmir'de birinci defa olarak vahşi bir adamın sergüzeşti TARZAN 6 perde"¹⁰⁴ olarak gösterilir.

Varlıkları üstüne bugün hemen hiçbir şey bilmediğimiz bu sessiz sinema örnekleri içinde "Kürd Prensesi Sonya" gibi ilginç adlı filmler de karşımıza çıkarırken yeni açılan İkiçeşmelik Sineması'nda, "Françeska Bertini ve Gustav Serena tarafından tertîb edilmiş sevdâ-alûb, beş kısımlı bir dram: Cingari!!" filmi gösterime girer.¹⁰⁵ Osmanlı Sineması'nda "Canbaz-hane Kralı", "Çivid Rengi Çin", 15 serisiyle sunulurken Milli Sinema'da "New York Esrarı", "Paris Esrarı" serileri gösterimdedir.¹⁰⁶

1921 Mayıs'ında İstanbul'da ve İzmir'de Jö Dekas (?) rüzgârı eser: "Her Tarafda Jö Dekas-İstanbul'da Türk Film Şirketi'nden vürûd eden ikinci Jö Dekas'ın oniki seri ve otuz sekiz kısmı İkiçeşmelik Sineması'nda düünden itibâren birinci seri (Esrârengiz Ağ) beş kısımdan ibâret olub müdhîş cinâî polis dramı. Fırsat bu fırsat kaçırmayınız." Duyurusuna Sadâ-yı Hak'ın sahibi ve başyazarı Mehmet Sırrı Bey de gazetesinde "mealen" Jö Dekas tefrikasına girişiyor!..¹⁰⁷

Yine "İkiçeşmelik Sineması'nda Jö Dekas'ın İkinci Memuriyeti" filminin serileri gösterilirken "orkestra ve çalgının iştirak edeceği" özellikle belirtiliyor. "Milli Sinema"da oynayan Françeska'nın "Yalan ?"dramına hanımların koşturmaları istenirken "en taş yüreklileri heyecana getirecek film" olduğu da vurgulanıyor.¹⁰⁸

Ferah Tiyatrosu'nda Kaf Kemal Bey'in topluluğunun oynadığı "Kadın Kalbi" [Ahenk, 5 Ocak 1921], "Heykeltraş yahûd Korkak Ressam" [Ahenk,11 Mayıs 1921] vb. oyunları, "kantolar, danslar ve tegannilerle" birlikte sunulmaktadır. 1921 yılı Ramazan'ının en büyük eğlencesi, sinemayla birlikte tiyatrodur:

"Fevkalâde Tiyatro / Gülünçlü Bir Gece / Ramazan'ın 27. cumartesi günü yani pazar gecesi Mezarlıkbaşı'nda Ferah "Tiyatrosu'nda K. Kemal Beğ'in idaresinde olan kumpanya tarafından İzmir'in en maruf simalarından Yıldırım Selahaddin Beğ'in şerefine olarak NASREDDİN HOCA nâm milli piyes vaz-ı sahne edilecektir. Bu hayırlı müsâmereyi tertîb eden mezkûr kumpanya müdürü K. Kemal Beğ'i takdir ederiz. Muhterem tiyatro-perverânın mezkûr tiyatroya gitmelerini tavsiye ederiz. Bilhassa Yıldırım

¹⁰³ Ahenk, 2 Kânûn-i sâni [Ocak] 1337 [1921].

¹⁰⁴ Ahenk, 3 Kânûn-i sâni [Ocak] 1337 [1921].

¹⁰⁵ Sadâ-yı Hak, 28 Nisan 1337 / 1921, s.2.

¹⁰⁶ Sadâ-yı Hak, 24 Mayıs 1337 / 1921, s.2.

¹⁰⁷ Sadâ-yı Hak, 3, 5 Mayıs 1337 / 1921,s.2.

¹⁰⁸ Sadâ-yı Hak, 6 Mayıs 1337 / 1921,s.2.

*Selahaddin Beğ tarafından "Sermayesi Dört Metelik" nâmında vereceği monolog hakikaten ibret-âmîz bir seyahat-i feokaladedir. İşbu müsâmereye Komik Behçet Beğ'in de iştirak edeceği haber alınmıştır. Takdir ederiz."*¹⁰⁹

İzmir'de Dokuz Aydır Ödenmeyen Maaşlar...

Ancak biz eğlence yaşamını aktarırken işgal altında yaşayan İzmir'deki devlet memurlarının, Ramazan ayı gelmesine karşın "Ağustos 1920 ayından beri dokuz aydır maaşlarını alama-dıklarını", İstanbul'daki memurları Şubat 1921 ayı maaşlarını aldıklarını da öğreniyoruz!.. İstanbul gazetelerine gönderilen yazılarla, mektuplarla memurların yaşadıkları sıkıntı dile getirilirken kimi uydurma mektuplarla maaşların yakında ödeneceği balonu da ortalığı kaplıyor!..¹¹⁰

İzmir, bütün sıkıntılara karşın 1921 yılı Ramazan ayını eğlencelerle karşılayacaktır. Örneğin "Ramazan-ı şerîfin ilk gününden itibâren Millî Sinema'da, ilmî, fennî, cinâî ve âşikâne bir dram olan, 22 büyük seriden mürekkebe şimdiye kadar İzmir'de gösterilen serili dramların en heyecanlısı *Nev York Esrârı*" gösterime girecektir.¹¹¹ Ir-gad Pazarı Sinemasında "Müstesna Geceler" filmi oynarken sinemanın bitişiğindeki Yeni Dünya Gazinosu ile Salhane Kahvehanesi'nde her akşam müzik ziyafetleri verildiği duyurulur.¹¹²

Egeli Rum Gençleri Silah Altına Çağırılıyor...

Sadâ-yı Hak gazetesinin sahibi, Sakızlı Mehmet Sırrı beğ, hem Rumca'yı hem de Fransızca'yı çok iyi bilmektedir. Bu günlerde, gazetesinde, Fransızca ve Rumca gazetelerden çevirdiği, sansür denetiminden geçen haberlere de yer verir. Kendi gazetesi dışında, Fransızca yayımlansa da patronu ve çalışanları Rum olan Le Levant ile Rumca Kosmos gazetelerinde de yazan "Kirye M. Sırrı", Kurtuluş savaşı sonrasında çok sert eleştirilerle karşılaşmış, işbirlikçilikle suçlanmıştır. 1921 yılında İzmir'de yayımlanan, gazetesine alıntılar yaptığı Rumca gazeteler: Armonia, Kosmos, Amaltheia, Vima, Tharoots, Telegrafos, Patris, Estia'dır. Yine Sadâ-yı Hak'da yayımlanan "Der Vaf-ı Cerâid"¹¹³ başlıklı gülmece yazısındaki adlara bakarak yayımlanan Türkçe gazetelerimiz de şunlardır: Ahenk, Sadâ-yı Hak, Islâhât, Şark, Medeniyet, Köylü.

¹⁰⁹ Ahenk, 5 Haziran 1337 / 1921, s.2.

¹¹⁰ Sadâ-yı Hak, 6; 8 Mayıs 1337 / 1921,s.1:"İzmir memurlarına Müjde"; "Der-saâdet Türk Matbûâtının nazar-ı Dikkatlerine"...

¹¹¹ Sadâ-yı Hak, 8 Mayıs 1337 / 1921,s.2.

¹¹² Sadâ-yı Hak, 9 Mayıs 1337 / 1921,s.2.

¹¹³ Sadâ-yı Hak, 14 Mayıs 1337 / 1921,s.1.

11 Mayıs 1337(1921) günlü Sadâ-yı Hak'ta iki önemli haberle karşılaşırız. İlki, "Malta Mevkûfîni Tahliye Edildi" başlığında Malta'da tutuklu İttihat Terakki'nin milletvekillerinin, yöneticilerinin serbest kalmaları haberidir. İkincisi ise, M. Sırrı'nın, Amaltheia'nın yedek gazetesi Tharoos'tan aktardığı, "Silah Altına Davet Olunuyorlar" başlıklı haber, bize, adım adım Sakarya'ya yaklaşan sıcak savaşın boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir:

"...Yunan ırkına mensûb ve İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, İzmit, Üsküdar, Denizli ve Aydın sancakları ahâlisinden olan ve işgâl-i askerî muntıkasında ikâmet eden 1891, 1892, 1893 ve 1894 tevellüdlü efrâd taht-ı silâha davet olunmaktadır. Bunlar 3-16 Mayıs tarihine kadar Alaşehir, Barsa, İzmir, Ödemiş kasabalarında bulunan depo alaylarına mürâcaât etmeğe mecburdurlar....."¹¹⁴

İşgalci Yunan ordusu, Yunanistan'dan gelen askeri gücünü, Osmanlı yurttaşı Rumların önce gönüllü sonra da bu askeri buyrukta belirtildiği üzere zorla askere alınma yoluyla savaş gücünü artırır. Sonuçta, "iki kıtanın ve beş denizin ülkesi olma" rüyasını görenler, Sakarya'da, Dumlupınar'da, Gediz ovasında yüzbinlerce askerini yitirirken sonu bir trajediyle biten, İzmir'in yok oluşunun yaratıcısı olurlar.¹¹⁵ Topraklarını savunan bizler, Türkler de Mustafa Kemal'in öncülüğünde Birinci Dünya Savaşını sonlandırırken yaşadığımız savaşların acılarından bedeli ağır da olsa dersler çıkardık, 100 yıldır barış içinde yaşadık... Yaşamak da istiyoruz...

Milli Sinema'da Mukallid Rocairo...

Sadâ-yı Hak'ta, 28 Mayıs 1337(1921) tarihli sayısında çıkan, yabancı bir ses sanatçısını fotoğrafıyla tanıtan, 20 x 16 cm. boyutundaki duyuruya bakınca, bir tuhafılık olduğu kolayca anlaşılıyor! Sanatçının, 20 x 8 cm. ölçüsündeki fotoğrafının yanındaki tanıtım tümcelerinin eksik olduğu, aralarda da boşlukların bulunduğu görülüyor!...Okumaya başlayınca, sansür memurunun elinin, yazı kalıbından epey sözcüğü çıkarıp attığı anlaşılıyor!... Şimdi, "Avrupa'nın ünlü kadın şarkıcılarını sesleriyle, giyim kuşamlarıyla taklit eden" "mukallid" Mösyö Rocairo'yu tanıtan duyuruyu birlikte okuyalım:

"İzmir Tiyatrosu'nda verdiği müsameler/ ile pek büyük muvaffakiyetler kazanan genç / ve muktedir san'atkâr Mösyö Rocairo(?) / bu def'a Millî Sinema'da Türk

¹¹⁴ Sadâ-yı Hak, 11 Mayıs 1337 / 1921, s.2.

¹¹⁵ Yunan ordusuna gönüllü katılan, Yunanistan'da eğitim görüp İzmir'e gelen ve 12 Ağustos 1921'de Anadolu'da / Sakarya'da ölen İstanbullu Yorgos Magnis'i tanımanızı isterim: Akilas Millas, **Oğlunuz Er Yorgos Savaşırken Öldü**, çev.: Herkül Millas, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004.

temâşâ-pervoerânuna da / bir müsâmere vermek [..... dört satırlık boşluk-E.S.....] san'atı san'at için seven bu san'atkârın / müsâmeresine ahâlimizin rağbet göstere-/ceğinden emîiniz.

Bu genç san'atkâr Avrupa'nın / meşhûr muganniyelerini sadâ ve şekl-i telebbüsü / ile taklîd etmektedir.

[..... Sayfa sonuna kadar boşluk-E.S.....] ¹¹⁶

Çok kanlı bir savaşın, Sakarya savaşının zaferle noktalandığı günlerde [13 Eylül 1921] İzmir' gazetelerinde, "Asya-yı Suğra Ordusu Kumandanı Ferik Ceneral Anastas Papulas"ın tebliğ-i resmîlerinde" gerçekleri saklamasını okurken Yunan Sansür Kurulu'nun yöneticisi Mihail Rodas, "yalan içinde yüzüyoruz" ¹¹⁷ diyerek gerçeği açıklar:

"Harekât-ı Askeriye Tebliğ-i Resmî: Matbuat Kalemî'nden resmen tebliğ olunmuştur. Rumî 20 Eylül [3 Teşrin-i evvel] 1921 tarihli vaziyet-i askeriye raporudur: Eskişehir Cebhesi- Sol cenahımızda tarafeyn seyrek piyade ateşi. Afyonkarahisar Cebhesi- Şiddetli düşman süvari kuvvetleri toplanla ve ehemmiyetli piyade kuvvetleri tarafından himaye edilerek Afyonkarahisar havalisindeki askerlerimize karşı taarruz teşebbüsünde bulunmuşlardır. Askerlerimiz taarruza geçerek düşmanı tard ve def etmişler ve büyük zâyîât verdirmişlerdir. Bizim zayıyatımız gayet küçüktür. Asya-yı Suğra Ordusu Kumandanı Anastas Papulas." ¹¹⁸

İzmir'in Seçkin Bir Aydını Ömer Salâhaddîn Beğ ve" Gaâ Dana- Ekim-1921"

Kantarağasızâde Ömer Salâhaddîn Beğ'i (1878-1943) , Meşrutiyet günlerinin İzmir Heveskârân Temsil Heyeti'ndeki çalışmaları yanında İzmir gazetelerindeki yazılarından, çıkardığı gazete ve dergilerden biliyor, tanıyoruz. ¹¹⁹ Arkeoloji bilimine olan ilgisi, ona, İzmir Arkeoloji Müzesi'nin kurucu Müdürlüğü'nden Agora ve Efes kazılarına uzanan bir çalışma yaşamı kazandırmıştır. İzmir kültür tarihinin bu önemli adı, Kantarağasızâde Ömer Salâhaddîn Beğ'in çıkardığı, varlığını çok yakın zamanda öğrendiğimiz, bir gülmece ve karikatür dergisi olan Zeybek (Kasım 1918-Mayıs 1919-22 sayı) ile Ödemiş ağzıyla yazdığı Kara Dana piyesi, onun renkli kişiliğinin yansımalarıdır.

¹¹⁶ Sadâ-yı Hak, 28 Mayıs 1337,s.1.

¹¹⁷ Turgut Özakman, 1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi, Bilgi Yayınevi, 2008, s.130.

¹¹⁸ Ahenk, 7 Ekim 1921.

¹¹⁹ Efdal Sevinçli, "İzmir'in Seçkin Bir Aydını – Ömer Selâhattin Kantar", Dokuz Eylül Gazetesi, 20 Temmuz 2022, s.10.

Örneğin “Kara Dananın Muhakemesi”¹²⁰ piyesinin İzmir’de sahnelenip sahnelenemediğini bilmesek de 1921 Ekim’inde, İtalyan işgalindeki Söke’de oynandığını, Işık gazetesinde çıkan bir eleştiriden öğreniyoruz:

“Geçen Geceki Müsâmere

Dâr-ül-eytâm menfaatine evvelki gece verilen müsâmere hakikaten her türlü ümîdlerin fevkinde denecek

mertebede parlak ve muvaffakiyyetli olmuştur. Bundan dolayı müsâmereyi tertîb eden kardeşimiz Kantarağasızâde Salâhaddîn Beğ’i tebrik ve takdîr ederiz. Yetimler nâmına Medîha Midhat Hanım tarafından okunan sûzişli hitâbe hemen herkesi ağlatmıştır. Süreyya Beğ’in büyük bir fasâhet ve hitâbetle irâd eylediği âteşin nutuk da bütün ruhları teheyycü eylemiştir.

Salâhaddîn Beğ’in yazdığı bir perdelik (Kara Dananın Muhakemesi) ünvanlı komedisi dahi pek ziyâde nâil-i rağbet olmuş ve defaâtle alkışlanmıştır. Bu eser, halk dili ile resmî ve mustalah lisânın nasıl müsâdeme ettiğini canlı sûrette gösteren küçük lâkin çok ma’nîdâr bir tablodur.

Salâhaddîn Beğ’i eserinde ibrâz ettiği kudret-i üstâdânenen dolayı da ayrıca tebrik ederiz. Piyesi temsil eden memleketin asîl gençleri sahneye ilk defa çıktıkları halde dâr-ül-istihzârda çalışmış san’atkârlar kadar muvaffakiyyet gösterdiler. Bilhassa “gara dana Mustafa” rolünü ifâ eden Hacı Osmanzâde Rıfka Beğ bütün ruhuyla temsil etdi ve def’atle alkışlandı. Reşâd Nuri Beğ’in (Âmirin Âmiri) monoloğunu yapan H.R. Beğ de selâset-i tekellümü ruhlı, evzâ’ ve harekâtiyle mazhar-ı takdirât olmuştur.

Son perdeyi teşkîl eden “sürpriz”de herkesi pek ziyâde eğlendirdi. Hülâsa müsâmere hey’et-i umû-miyyesiyle gayet hoş ve nev’i kendine münhasır, hâiz-i asliyyet bir müsâmere idi. Kemânî Âdil Beğ’in mûsikîdeki istidâdını san’attan anlayan zevât takdîr etdiler. Zeybeklerin el ve bıçak oyunları da bilhassa müsâmereyi şereflendiren İtalyan dostlarımızın pek hoşlarına gitmiştir.

Müsâmerede mutasarrıf beğle, erkân-ı livâ, hükkâm ve eşrâf-ı memleket, kaim-makam-ı kazâ ve sâir zevât ve memûrînden mâ-adâ İtalyan kuvâ-yı seferiyye kumandanı miralay Govzini(?) cenâbları ve birçok ma’iyyetleri, ümerâ ve zâbitânı hazır idiler. Kalabalık fevkalâde idi. Söke’nin himmetli ve muhterem ahâlisi hem emr-i hayra hizmet hem de temâşâ-yı san’at için müsâmere-şitâb etmişlerdi. Gündüz hanımlara gösterilen temsil dahi pek kalabalık olmuş ve yetimler nâmına okunan hitâbeden müteessir olan hanımlardan biri boynundaki altını kopararak Dâr-ül-eytâm’a iâne vermiştir.

¹²⁰ Kantarağasızâde Ömer Salâhaddîn, **Gaâ Dana**, İki Perdelik Millî Türk Piyesi, İstanbul, Resimli Gazete Tarafından Neşr Olunmuştur, İkdâm Matbaası, 1927.

Halkımızı vücûhla tebrîk ve takdîr ederiz. Yaşamak isteyen ve yaşamağa müstahak olan milletler, millî ve içtimâî duygularını işte böyle ibrâz ederler. Babaları bizim saâdet ve selâmetimiz için fedâ-yı cân eden muhterem şehîdlerimizin evlâdlarına, kendi evlâdlarımız gibi bakmak boynumuzun en yüksek bir borcudur. Bu mukaddes vazifeyi halkımızın her an, her vesîle ile aynı şevk ve harâretle devâm edeceğine şübhesiz himâye .... Dâr-ül-eytâmın...[yırtık-E.S.] çalışan sıhhiye müdürü Doktor Sadık Beğ birâderimize de .... Daha büyük muvaffakiyyetler temenni ederiz.”¹²¹

V-İzmir’de İşgal Günleri - 1922

İşgalin sancuları ve Kurtuluş Savaşı’nın umutlan içinde yaşayan İzmir, doğa olarak tam bir “kapalı şehir” kimliğindedir. İzmir’e dışarıdan tiyatro topluluklarının gelmesi güçleştiği için kentin kendi toplulukları gösterileriyle halkımızın moral yönüne katkıda bulunmaktadır. İşte bu tür bir moral gösterisi, Namık Kemal’in Kara Belâ adlı yapıtının sahnelenmesi girişimiyle 1922 Şubat’ında gerçekleşir:

“Pek yakında Heveskârân Heyet-i Temsîliyyesi tarafından İzmir’de Millî Sinema’da mevki-i temâşâyâ vaz’ edileceğini istihbar ettiğimiz edib-i muazzam Kemal Bey merhûmun Kara Belâ nâm merak-âver piyesinin şimdiden ihzar edilmekte olan dekorlarıyla pek mükemmel bir sahne-yi edeb teşkil ve provalarına da ehemmiyetle devam edilmekte olduğundan şu muazzam, mükemmel piyesin gençlerimiz tarafından muvaffakiyetle oynanacağını ümid etmekteyiz. Memleketimizde bu gibi tehzîb-i ahlâk ve tenvîr-i efkârâ bâdî âsârı temsîl edecek ve halkımızın rağbetine mazhar olacak bir heyet-i temsîliyyenin mevcûd bulunmamasından pek müteessir idik. Tiyatronun bir dâr-ül-edeb olduğuna müdrîk olan gençlerimizin bu suretle bir heyet-i temsîliyye vücûda getirmiş olmalarından kendilerini tebrik ile beraber muvaffakiyetlerini de temenni eyleriz.”¹²²

Kara Belâ oyununun oynanışından önce, “İzmir’de ilk defa olarak muazzam Türk filmi” tanımlamasıyla, Kordon’daki İzmir Tiyatrosu’nda oynatılan İstanbul Gülü¹²³ filmi gerçekte ad olarak sinema kronolojimizde bulamıyoruz, ancak filmin, Muhsin Ertuğrul’un çektiği İstanbul’da Bir Fâcia-i Aşk’ın (1922) kısaltılmış adı olduğunu sanıyoruz.

İzmir’de, işgal altında günlük yaşamın akışı içinde, “Kordon’daki kahvehanelerin garsonlarının greve gittiklerini, kahvehane sahiplerinin de garsonların mutâlebâtını kabul etmeğe karar verdiklerini” öğreniyoruz.¹²⁴

¹²¹ Işık [Söke], Aded: 78, 23 Teşrin-i evvel 1337 / 20 Safer 1340, [23 Ekim 1921], Pazar, s. 1.

¹²² Ahenk, 20 Şubat 1338 /1922.

¹²³ Ahenk, 4 Şubat 1338 /1922.

¹²⁴ Sadâ-yı Hak, “Vilâyet Haberleri”, 27 Mayıs 1338 / 1922, s.2.

1921 ve 1922 yıllarında, İzmir'de Türklerin yaşadığı bölgelerde tiyatro gösterilerinde de kullanılan birçok sinema salonunun açılışına tanık oluruz: Kokaryalı Merkez Osmanlı Sineması, İkiçeşmelik Sineması [Adları daha sonra Ankara ve Tan sinemaları olarak değişecektir], Millî Sinema, Irgat Pazarı'nda Osmanlı Sineması, Kokaryalı'da Sinebar, Basmahane'de Safa Sineması vb. [Ahenk, 21 Haziran 1922].

Rumların, Ermenilerin, Levantenlerin yaşadığı Punta ve Frenk sokağı çevresinde oldukça fazla tiyatro ve sinema salonu olduğunu biliyoruz. Ancak bu bölgedeki salon sahiplerinin sinema ve tiyatro duyurularını, Türkçe gazetelerde pek yayınlamadıklarını biliyoruz. Örneğin Paris Sineması'nın, "*Yedi Bela / Tarzan'ın Kızı*"¹²⁵ filminin tanıtımı için bir duyuru yayımlattığını görürüz.

1922 yılında, gösteriler sayısal olarak az olsa da, döneme egemen olan başlıca tiyatro toplulukları, Behçet Efendi Kumpanyası ile Kaf Kemal'in yönetimindeki İzmir Heyet-i Temsilîyyesi'dir. Behçet Efendi Kumpanyası, Keçeciler semtindeki Şark Tiyatrosu'nda, geleneksel tiyatromuzun önemli bir örneği olan Kanlı Nigâr Batakhanesi yahûd Bekrî Mustafa adlı oyunu oynarlarken¹²⁶, Mezarlıkbaşı'ndaki Ferah Tiyatrosu'nda Lezâiz-i Aşk oyununun "*Kaf Kemal Bey'in şerefine*" oynandığını, İzmir Heyet-i Temsilîyyesi'nin ise Halit Fahri Bey'in Dârülbedâyi'de oynanan oyunu *Baykuş'u*¹²⁷ başarıyla sahnelediğini okuyoruz.

Dönemin gazetelerinde sık sık şiirlere, öykülere de yer verilir. Örneğin Şark gazetesinde, Orhan Seyfi'nin [Orhon], "edebiyat" başlığıyla / köşesinde, *Gönül-den Sesler* (1922) kitabındaki şiirleri yayınlanıyor.¹²⁸ Şark gazetesi ayrıca tümüyle sanata, edebiyata yönelik, Edebî Şark adıyla bir gazete ilâvesi de yayımlar.

1922 yılının tiyatro ve sinema gösterilerinden örnekleri sürdürelim:

"Yalnız hanımefendilere mahsûs fevkalâde müşâmere / Ramazân-ı şerifin 19. günü akşamı / Keçeciler'de Şark Tiyatrosu'nda bu akşam Kanlı Nigâr Batakhanesi -3 perde."¹²⁹

Örneğin İzmir'de yaşayan ve ticaretle uğraşan İranlılar için İzmir'e gelen Kafkas Operet Kumpanyası'nın 21 Haziran 1922, Çarşamba günü oynadığı *Arşın Mal Alan* opereti, savaş yıllarının cılız turne girişimlerinin bir örneğidir.

Sessiz sinemanın altın çağının olduğu günlerde, "*Basmahâne'de, Bahçe'de Yazlık Safa Sineması*"nda, *bugünden i'tibâren Yedi Belâ veyâhûd Karanlıklar Kralı 2 ve*

¹²⁵ "*Paris Sineması, sahib ve müdürü Stamos Setemelos*", *Şark*, 6 Haziran 1338 /1922, s.3.

¹²⁶ **Ahenk**, 11 Nisan 1338 /1922.

¹²⁷ **Ahenk**, 18 Ocak 1338 / 1922.

¹²⁸ Orhan Seyfi, "Dul"; "*Gönülüm*", *Şark*, 10, 11 Nisan 1338 [1922],s.1.

¹²⁹ **İslahât**, 16 Mayıs 1338 /1922.

2. Seriler, 13 Lira Esrarı, meşhur Hugod tarafından -1. ve 2. Seriler" ¹³⁰ oynarken Safa sinemasının ilginç bir tanıtımını yine Şark gazetesinden okuyalım:

"Müjde / Gündüzün boğucu sıcaklarından kurtularak geceleri bahçe içinde hem serin bir hava teneffüs etmek hem de nadide filmler seyretmek istiyor musunuz? O halde Basmahâne'de Sadık Beğ Bahçesinde Yazlık "Safa" Sinemasına koşunuz. Muhterem müşteriler sinemada, alkolden mâ-adâ her bir içki büfeden getirtilebilir."¹³¹

Yazlık sinemalarda film gösterimleri artarken tiyatro etkinliklerinin azaldığını biliyoruz. Tulûât nitelikli oyunlarıyla tanıdığımız "meşhur komik Behçet Efendi"nin yaz sıcağında tiyatro yaptığını görürüz:

"Yaz Eğlenceleri / Kokaryalı Tramvay Merkezi Yazlık Sineması'nda, Cumartesi, Pazar ve Perşembe, Rumca suvare, Cuma günü Türk Sahnesi Hey'et-i Temsiliyyesi tarafından meşhur komik Behçet Bey'in iştirakile gündüz hanımefendilere ve gece beğlere olmak üzere Zavalı Necdet nâm piyes vâz'-ı sahne edilecektir..1. mevki 40, ikinci 25 kuruşdur. Gece avdetleri için tramvaylar te'mîn edilmiştir."¹³²

"Kokaryalı Yaz Müsâmeresi / Müceddeden inşa olunan Sinebar Sineması Tiyatrosu'nda, İzmirce ma'rûf olan genç sanatkârimuz K.(Kaf-E.S.) Kemal Beğ ve Kumpanyası tarafından şehr-i hâlin 13. salı günü gündüz alafranga saat dörtte hanımefendilere ve gecesı beğlere mahsûs olarak İzmir'in en nâdîde aktris ve aktörlerle birinci def'a olmak üzere İndiyana nâm müdhiş piyes mevki'-yi temâşâyâ vaz' edilecektir..."¹³³

"5 Haziran pazartesi gününden 11 Haziran pazar akşamına kadar Irgad Pazarında Osmanlı Sineması'nda Paris'de inşâ edilen Câmî'-i şerifin vâz'-ı esâs merâsimi: 1 kısım - Yıldırım Sinebad - Son seri - 3 kısım - Dineri Berlis - 10. Seri - 3 kısım - Mevtin Sa'isi [Habercisi, çalışanı] - 8. Seri -3 kısım - Mukaddes Kaplan - 4-5. Serileri - 4 kısım. 12 Haziran pazartesi gününden itibâren: Hakikî Prens Draga."¹³⁴

Sessiz sinemanın ünlü sanatçılarının yaşamöykülerine ilişkin haberlerin yabancı gazetelerden çevrilerek İzmir gazetelerinde de yayımlandığını görürüz.¹³⁵ Dönemin gazetelerinde elbette ilginç haberler, duyurular, iftiralar, yalanlamalarla da karşılaşırız. Örneğin Hilâl-i Ahmer'in [Kızılay] İzmirliileri içkiden uzaklaştırmak için ilginç öğütler içeren duyuruları, dönemin gazetelerinde sık sık yayımlattığını görürüz.

¹³⁰ Şark, 7 Haziran 1338 /1922, s.1.

¹³¹ Şark, 8 Haziran 1338 /1922, s.3.

¹³² Şark, 8 Haziran 1338 /1922, s.3.

¹³³ Ahenk, 12 Haziran 1338 / 1922, s.3

¹³⁴ Ahenk, 12 Haziran 1338 / 1922, s.4:

¹³⁵ Şark, 4 Nisan 1338 /1922, s.3.

¹³⁵ "Mini mini bir aktör / Şarlo" , Şark, 5 Nisan 1338 /1922, s.1.

"İçki içmeyiniz! İçki insanın sıhhatine, ahlâkına, seroetine, nesline düşmandır. İçenler zehirlenir, hasta olur. Nesli saralı, abdal veya cinnete müsta'id doğar.-Hilâl-i Ahmer."¹³⁶

"İçki vücûdunuza, aklınıza, ahlâkınıza, seroetinize, asaletinize, memleketinize düşmandır. Bunlara hürmeten elinizi kadehe uzatmayınız. İçki düşmanı olunuz. .-Hilâl-i Ahmer."¹³⁷

Sonuç

Bu örneklemeleri, savaş koşullarında koleksiyonu oluşturulamamış, yok olmuş, yok edilmiş elimizde kalan İzmir gazetelerinden seçtik... Ancak gözü-müzden kaçan, belki de değerini anlayamadığımız duyurular hâlâ umutsuz gözlerle bizi bekliyorlar!... Örneğin notlarımın arasından karşıma çıkan, bana baktığını düşündüğüm bir duyuruyu, İyonya Devleti'ni kurmak niyetindeki iş-galcilerin İzmir'de kurdukları örgütlenmenin bir kanıtı olarak Yunan Maliye Dairesi Müfettişliği'nin 7 Mayıs 1922 günlü duyurusunu okuyarak ilerleyeyim:

"Çayhane, kahvehane, meyhane, müskirât-hane, şekerci, lokanta, aşçı, limonataci, musiki ve dans salonları, klüb vesaire her nev'i eğlence mahalli müdürlerini", 31 Mayıs 1922 gününe kadar, inceleme yapmak üzere içki içilebilir belgelerini sunmak için "kaleme "başuormaları isteniyor..."¹³⁸

15 Mayıs 1919 Perşembe günü başlayan 9 Eylül 1922 Cumartesi günü biten işgal günleri, bugün acılılarıyla, sıkıntılarıyla, bunalımlarıyla biterken bir ulusun yeniden doğuşunu da beraberinde getirir.

İşgale, İzmir'de sesini yükselten kadınlarımız yanında silahları elinden alınmış bir ordunun Mustafa Kemal'in öncülüğünde Anadolu'da, yeniden doğuşuna tanık olurken işgale direnen, karşı çıkan aydınlarımızın yanında¹³⁹ içimizden çıkan hainlerin seslerinin kimi İzmir gazetelerinden çıkışını unuttuk, unutmayacağız.¹⁴⁰

Savaş koşullarında sanat ve kültür etkinliklerinin elbette cılız, zayıf olacağını hepimiz biliyoruz. İşte, savaş koşullarında, sanatsal, kültürel etkinlikler, bu

¹³⁶ Şark, 30 Mart 1338 / 1922, s.1

¹³⁷ Şark, 4 Nisan 1338 /1922, s.3.

¹³⁸ Şark, 24 Mayıs 1338 [1922], s.3.

¹³⁹ Efdal Sevinçli, "Hasan Tahsin'i Tanıyor muyuz?", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Aralık 2022, ss.70-75.

¹⁴⁰ Efdal Sevinçli, "İşgal Günlerinde İzmir Basını (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922)", **Yenigün**, 9 Eylül 2022, s.12.

kentin insanlarına olsa olsa bir moral destek vermeyi amaçlayacaktır. XVIII. yüzyıldan beri gösteri sanatları açısından bir turne kenti olma niteliğini hâlâ koruyan İzmir, daha çok hevesli gençlerin amatör etkinlikleriyle dikkatleri çeker. Savaş koşullarında, kentin geleneksel tiyatro yapan tulûât oyuncularının seyrek, cılız gösterilerini, “temsillerini, müsamerelerini” izleriz.

Aralık 1896’dan başlayarak sinemayla tanışan İzmir halkının işgal yıllarında, sessiz sinemanın iyi bir seyircisi olduğunu gazetelerdeki duyurulardan anlıyoruz.

Kurtuluş sonrasında, Lozan Barış Antlaşması’nın imza sürecinden hemen sonra, tiyatro tarihimiz açısından yine Mustafa Kemal’in öncülüğünde önemli adımların İzmir’de atıldığını, müslüman Türk kadın oyuncularımızın sahne özgürlüklerini, 29 Temmuz 1923’de, Hisse-i Şâyia oyunuyla Bedia Muvahhid Hanım’ın sahneye çıkışıyla, İzmir’de kazandıklarını unutmuyoruz, unutmayacağız.¹⁴¹

---

¹⁴¹ Efdal Sevinçli, *İzmir’de Tiyatro*, ss.51-55, 89-95.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

Açıksöz

Ahenk

Anadolu

Bağçe

Gece Postası

Hukuk-ı Beşer

Islahât

Işık

Köylü

Müsâvât

Sadâ-yı Hak

Şark

Türk Yurdu

Varlık

Kitaplar ve Makaleler

Alpman, H. Kadri, **Ahmet Fehim Bey'in Hatıraları**, İstanbul, Tercüman 1001 temel Eser, 1977.

And, Metin, *Mehmet Rauf ve Tiyatro-I-II*, **Varlık Dergisi**, 15 Ocak 1967, 15 Şubat 1967.

And, Metin, **Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923)**, Ankara, T.İş Bankası Yayını, 1971.

Arı, Kemal, *"Birinci Dünya Savaşında İzmir Limanı ve Bombardımanı"*, **Bütün Dünya**, Nisan 2017.

Arıkan, Zeki, *"Köylü Gazetesi Ve İşgal"*, **Atatürk Yolu**, 2, 1988.

Arıkan, Zeki, *"Mihail Rodas'ın Anıları"*, **İzmir Kent Kültürü Dergisi**, sayı:6, Mart 2003.

Arıkan, Zeki, **İzmir Basın Tarihi (1868-1938)**, İzmir, EÜ Edebiyat Fakültesi. Yayını, 2006.

Arıkan, Zeki, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918 / 8 Eylül 1922)**, Ankara, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1989.

- Bakacak, Alper, "I. Dünya Savaşı'nda İzmir Bombardmanı (5-9 Mart 1915)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIX, Özel Sayı: İzmir'in İşgali (2019).
- Duman, Hasan, "Bağçe", **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri-I-**, Ankara, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, 2000.
- Gündüz, M. Zeki; Bilgin, Muhittin, "Güzel İzmir!", **İzmir'in Dağlarında Çiçekler Açar / İzmir Şiirleri**, İzmir, Şenocak Yayınları, 2010.
- Güneş, Günver, "İzmir'de Temaşa Hayatı: 31 Mayıs 1931, Hürriyet (İzmir)", **II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Tiyatro Yaşamı ve Heveskâran Cemiyeti Reisi Sami Bey'in Hatıraları**, İzmir, Afrodisyas Sanat Yayınları, 2012.
- Güneş, Günver, **II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Tiyatro Yaşamı ve Heveskâran Cemiyeti Reisi Sami Bey'in Hatıraları**, İzmir, Afrodisyas-sanat Yayınları, 2012.
- Halıcı, Şaduman, **Mütareke Döneminin İşbirlikçileri Yüzellilik Gazeteciler**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2021
- Huyugüzel, Ö. Faruk, "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar İzmir'de Tiyatro", **İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar**, İzmir, İBB Kent Kitaplığı, 2004.
- İzrail, Nesim Ovadya, **Osmanlı ve Türkiye Tiyatrosunda Şahinyanlar**, İstanbul, Bgst Yayınları, 2018.
- Kantarağasızâde Ömer Salâhaddîn, **Gaâ Dana**, İki Perdelik Millî Türk Piyesi, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1927.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, "Mehmet Rauf", **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, Ankara Bilgi Yayınevi, 1969.
- Makal, Oğuz, **Tarih İçinde İzmir Sinemaları**, İzmir, Güzel Sanatlar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1999.
- Mehmet Rauf, **Halâs (Kurtuluş)**, İstanbul, T. İş Bankası Yayını, 1998.
- Millas, Akilas, **Oğlunuz Er Yorgos Savaşırken Öldü**, çev.: Herkül Millas, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004.
- Nemutlu, Özlem, **II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İzmir'de Tiyatro**, İzmir, İBB Kent Kitaplığı, 2011.
- Onay, Ahmet Talat, **Millî Mücadele Yazıları**, Haz.: C. Kurnaz-Ş. Kurnaz, İstanbul, MEB Yayını, 1995.
- Öcal, Celal, **Kurtuluş Savaşımıza Sanatıyla Katkıda Bulunan İtalyan Ressam Vittorio Pisanı**, Altın Koza Yayınları, İzmir, 2007.
- Özakman, Turgut, **1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi**, Bilgi Yayınevi, 2008.
- Özön, M. Nihat; Dürder, Baha, "Yeni Sahne", **Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967.
- Özuyar, Ali, **Sessiz Dönem Türk Sinema Antolojisi (1895-1928)**, İstanbul, Küre Yayınları, 2015.

- Özuyar, Ali, **Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1932)**, İstanbul, YKB Yayınları, 2017.
- Sevinçli, Efdal, **İzmir Basın Tarihi / Gazeteler**, İzmir, İBB Kent Kitaplığı, 2019.
- Sevinçli, Efdal, "Hasan Tahsin'i Tanıyor muyuz?", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:348, Aralık 2022.
- Sevinçli, Efdal, "Hukuk-ı Beşer'in 104 Yıldır Kayıp Sayısı", **9 Eylül Gazetesi**, 18 Haziran 2022.
- Sevinçli, Efdal, "İşgal Günlerinde İzmir Basını (15 Mayıs 1919-9 Eylül 1922)", **Yenigün**, 9 Eylül 2022.
- Sevinçli, Efdal, **"İzmir'de Tiyatro - Hasan Tahsin ve Tiyatro"**, **Üç İzmir**, İstanbul, YKY, 1992.
- Sevinçli, Efdal, "İzmir'in Seçkin Bir Aydını - Ömer Selâhattin Kantar", **Dokuz Eylül Gazetesi**, 20 Temmuz 2022.
- Sevinçli, Efdal, "Meşrutiyet Coşkusunda İzmir'de Tiyatro Baskını", **Kent ve Bellek Dergisi**, Sayı:6, Mart 2021.
- Sevinçli, Efdal, "Sinemanın Tarihinde İzmir", **Kent ve Bellek Dergisi**, Sayı:11, Ağustos-Eylül 2021.
- Sevinçli, Efdal, **İzmir Basın Tarihi / Gazeteler, Dergiler**, İzmir, İBB Yayını, 2019.
- Sevinçli, Efdal, **İzmir'de Tiyatro**, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994.
- Sevinçli, Efdal, **Leblebici Horhor Ağa Operetinin 140 Yıllık Serüveni**, İstanbul, Opus Kitap, 2016.
- Sevinçli, Efdal, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Sinemadan Tiyatro'ya Muhsin Ertuğrul**, İstanbul, Broy Yayınları, 1987.
- Sevinçli, Efdal, **Namık Kemal ve Tiyatro**, İzmir, DEÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1991.
- Törenek, Mehmet, "Tiyatro Eserleri", **Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf**, İstanbul, Kitabevi Yayını, 1999.
- Umar, Bilge, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, İzmir, İBB Kent Kitaplığı, 2011.
- Ürük, Yaşar, "Osmanlı Döneminden Günümüze İzmir'de Müzik", **İzmir Kent Ansiklopedisi**, Kültür Sanat- 3, İzmir, İBB Kültür Yayını, 2017.